

מגפת הקורונה ה'תש"פ – היבטים היסטוריים, רפואיים והלכתיים

הרב פרופ' אברהם שטינברג

מהדורה שניה עם השלמות נושאים ומקורות

תוכן העניינים

2	א. הקדמה
2	ב. רקע היסטורי
	1. מגפות בעבר
	2. מגפת הקורונה
4	ג. רקע רפואי
5	ד. פרטי דינים והלכות
	1. התנהגות כללית, והחיוב לשמוע לשלטונות ולמומחים בזמן מגפה
	2. הגדרת מגפה
	3. תפילות, תעניות וצדקה
	4. סיכון עצמי של הצוות המטפל – רופאים, אחיות, אנשי מעבדה, טכנאים
	5. סיכון עצמי בטיפולים ניסיוניים ובמציאת חיסון
	6. ביקור חולים
	7. תפילה במניין, נשיאת כפיים, קריאת התורה, ישיבות ותלמודי תורה
	8. ברכת הגומל
	9. שבת ויום טוב
	10. פסח
	11. ספירת העומר
	12. ראש השנה
	13. יום הכיפורים
	14. פורים
	15. טבילה במקווה
	16. טבילת כלים
	17. ברית מילה
	18. נישואין
	19. קבורה
	20. אבלות
24	ה. קדימויות בטיפול בחולי קורונה במצב של מחסור חמור
	1. פתיחה
	2. מצבים של קביעת קדימויות בזמן מחסור
	3. מקורות הלכתיים לדיון בקדימויות להצלה
	4. גדרי ההלכה בקביעת קדימויות להצלה
30	ו. שונות
30	ז. סיכום

א. הקדמה

מגפת¹ הקורונה² בעידן המתקדם והמודרני, אחר מאה שנים מאז מגפה עולמית גדולה בסדר גודל כזה – מגפת השפעת הספרדית³ - הכתה בתדהמה את העולם כולו, ובתוכו את המדענים והמומחים השונים. בעשרות השנים האחרונות היו הרבה מדענים שהודיעו בגאון ובגאווה שהאנושות בעידן המודרני על הישגיו המדעיים והטכנולוגיים האדירים לא תראה עוד מגפות עולמיות, אך הולך ומתברר שהאנושות - עם כל קדמתה והישגיה - איננה מסוגלת למנוע מגפות כלל עולמיות, איננה יודעת לטפל בהן בזמן אמת, ואחוזי התמותה והתחלואה הם עצומים ורחבים עד מאד, כפי שהיה במצבים דומים בעולם העתיק ובימי הביניים⁴. ושוב הוכח שיש מנהיג לבירה, שבורא עולם מנהיג את עולמו.

המהדורה הראשונה של מאמר זה נכתבה בראשית חודש אייר ה'תש"פ (אפריל 2020) כאשר היינו בעיצומה של המגפה העולמית, וסופה מי ישרנו.

המהדורה השנייה נכתבה באמצע חודש סיוון ה'תש"פ (יוני 2020) כאשר נראה שהגל הראשון שכך במקצת אך המגפה טרם נעלמה, ועדיין סופה מי ישרנו. במהלך התקופה שבין שתי המהדורות נוספו עניינים הלכתיים שונים שנידונו על ידי רבני דורנו, וכן הוספתי מקורות הלכתיים לחלק מאותם נושאים שנידונו במהדורה הראשונה.

הנתונים האפידמיולוגיים המשמשים רקע למהדורה השנייה של מאמר זה נכונים רק למועד כתיבת המאמר, אך הסיכומים הסופיים של האסון העולמי עוד רחוקים, ועל פי הניסיון המצטבר והמודלים לתחזית האירועים אנו צפויים, לא עלינו, למספרים גדולים וחמורים בהרבה.

להלן הנתונים הכלליים נכון לעת כתיבת המאמר:

בעולם – קרוב ל-7,000,000 אנשים חולים; כ-400,000 מתים; והמגפה מתרחשת בלמעלה מ-210 מדינות.

בישראל – למעלה מ-18,000 נדבקים וחולים, וכ-300 מתים.

מגפת הקורונה יצרה שורה ארוכה של דילמות הלכתיות, חלקן מוכרות ממגפות עולמיות קודמות, וחלקן חדשות יחסית שטרם נידונו בפירוט בעבר.

במאמר זה אסקור את הרקע ההיסטורי של מגפות בכלל, ומגפת הקורונה בפרט; הרקע המדעי-רפואי של מגפת הקורונה; וההיבטים ההלכתיים שמגפה זו יצרה.

א. רקע היסטורי

1. מגפות בעבר

בתנ"ך מצינו תיאורים של מספר מגפות, אך הן היו מוגבלות לעם ישראל, או לאומה בודדת אחרת: דָּבָר מצרים⁵, המכה החמישית מעשר המכות, שפגע רק בבעלי החיים של המצרים, ולא בני אדם⁶; כשנכנסו המרגלים לארץ, היה הַדָּבָר נוגף את הגדולים מאנשי כנען, ומתעסקים בני

¹ מגפה היא משורש נגף שפירושו מביס, מפיל, מכריע. מכאן גם השם העברי 'נגיף' למונח וירוס, היינו גופיף הגורם למגפה. באנגלית מבדילים בין אפידמיה (epidemic) – מחלה (לרוב זיהומית) שמתפשטת במהירות, ופוגעת באנשים רבים בו זמנית; ופנדמיה (pandemic) – מחלה (לרוב זיהומית) שפוגעת באזורים גיאוגרפיים נרחבים (בכל המדינה, או בחלקים גדולים של כל העולם), ובמספר אנשים רב במיוחד. שם נרדף למגפה באנגלית הוא plague (מקור השם מהמילה הלטינית plaga, שפירושו מכה), אם כי לעתים הוא משמש באופן ייחודי למגפת דָּבָר – ראה להלן.

² מגפת הקורונה הוכרזה על ידי ארגון הבריאות העולמי של האו"ם כפנדמיה.

³ ראה להלן.

⁴ מעניין לציין כי בעקבות הפנדמיה של השפעת הספרדית משנת 1918 נכתב מאמר מסכם בביטאון המדעי היוקרתי Science (מיום 30.5.1919, pp. 501ff, N.S. Vol XLIX, No. 1274) - שכמעט שניתן רק לשנות את התאריך, והדברים יהיו תואמים כמעט לחלוטין עם מה שקורה כיום במגפת הקורונה.

⁵ שמות ט ג-ז.

⁶ גם מכת בכורות מכונה נגף – שמות יב יג.

העיר בקבורתם⁷; במגיפה הקשורה לקורח מתו 14,700 אנשים, בנוסף ל-250 האנשים שהיו קשורים ישירות עם קורח⁸; במגיפה בבעל פעור מתו 24,000 איש⁹; במגיפה בימי דוד, בעקבות החטא של מניין האנשים, מתו 70,000 אנשים¹⁰; רבים מהפלשתים שלקחו את ארון ה' הוכו ומתו במחלת העפלים = הטחורים¹¹. יש הסבורים שהמדובר בדיזנטריה, שהיא מחלה זיהומית של מערכת העיכול הגורמת לשלשולים¹², ויש הסבורים שהעופל הוא הבובון של מחלת הדֶּבֶר¹³; 50,070 מאנשי בית שמש מתו "כי ראו בארון ה'"¹⁴; 185,000 מחיילי צבא אשור של סנחריב הוכו בלילה¹⁵. על מגיפה זו דנו חז"ל¹⁶, וכן יוסף בן מתתיהו¹⁷, וחוקרים אחדים¹⁸, אשר העלו השערות שונות על מהות המגיפה.

המונח 'דֶּבֶר' במקרא ובחז"ל כולל בוודאי גם את המחלה הרפואית בשם זה¹⁹, אכן בדרך כלל אין כוונת במקרא וחז"ל דווקא למחלה מסוימת, אלא הוא שם כללי לכל מחלה מדבקת²⁰, שגורמת למוות של מספר אנשים מאותה מחלה בסמיכות של זמן ומקום. דֶּבֶר הוא, איפוא, שם נרדף למגיפה ולנגף. ייתכן שמקור השם 'דֶּבֶר' הוא בעובדה שכולם מדברים בו, בגלל החללים הרבים שהוא מפיל. יש מי שכתב²¹, שמקור השם הוא "דבר ה'", המתקיים במוותו הפתאומי של הנפגע²².

גם בתקופת המשנה מתוארת המגפה שפגעה ב-24,000 מתלמידי רבי עקיבא²³.

בעולם העתיק תוארו מספר מגפות שהקיפו את העולם העתיק, לדוגמא: בעת **המלחמה הפלופונונית** בשנת 430 לפה"ס, הייתה מגפת דֶּבֶר, שהביאה למות רבע מהלוחמים האתונאים, ורבע מהאוכלוסייה האזרחית.

בימי הביניים היו מגפות קשות. לדוגמא: **מגפת הדבר של יוסטיניאנוס** בשנת 541, שהביאה למותם של כ-25 מיליון בני אדם, שהיוותה כ-13% מהאוכלוסייה הכללית בעולם באותה עת; **המוות השחור** במאה ה-14 למנינם, אף היא כנראה מגפת דבר, שהחלה באסיה ועברה לאירופה, ובמשך 6 שנים גרמה למותם של 25 מיליון בני אדם בסין, ועוד 20-25 מיליון מבני אירופה, שהיו רבע מכלל האוכלוסייה²⁴.

⁷ תנחומא, שלח, ז.

⁸ במדבר יז יד.

⁹ במדבר כה ט.

¹⁰ שמו"ב כד טו. וראה עוד בספרו של יוסף בן מתתיהו, קדמוניות היהודים ז: 324.

¹¹ שמו"א ה ט, יב.

¹² על פי יוסף בן מתתיהו, קדמוניות היהודים 2: 300. דיזנטריה נגרמת על ידי חיידקים ובעיקר שיגלה, ועל ידי טפילים ובעיקר אמבות.

¹³ ראה באנציקלופדיה העברית, כרך יא, ע' דֶּבֶר, עמ' 871; ש.ה. בלונדהיים, קורות א: 265, 1955.

¹⁴ שמו"א ו יט.

¹⁵ מל"ב יט לה; ישעיה לו לו. וראה עוד בדבה"ב לב כא.

¹⁶ ראה סנהדרין צד ב-צה א; מגילה לא ב; שמות רבה יח ה; ילקוט שמעוני, ישעיה פ"י רמז תטו.

¹⁷ קדמוניות היהודים, כרך ב, ספר י, פ"א סעי' 21. על פי תיאורו ייתכן שהמגיפה נבעה משתיית מים מזוהמים.

¹⁸ ראה ש. ג. פייגין, בספר מסתרי העבר: מחקרים במקרא ובהיסטוריה עתיקה, תשי"ג, עמ' 88 ואילך; ז. יעבץ, תולדות ישראל, תרפ"ז, ח"ב עמ' 140 ואילך; מ. ואהלמן, תקופת ישעיהו וחזיונותיו, תרפ"ט, עמ' 267 ואילך; ד. ילון, חקרי מקרא: באורים חדשים במקראות (ישעיהו), תרצ"ט, עמ' צא ואילך; נ. רוגין-מאור ונ. רוגין, הרפואה קלו: 650, 1999; י. מרגולין, הרפואה קלח: 171, 2000. חוקרים אלו מדברים על מחלת חום פתאומית, על רעידת אדמה, על שריפה, או על הדף אוויר אדיר.

¹⁹ מחלה מדבקת הנגרמת על ידי החיידק Yersinia Pestis, שמתקיים בטבע במכרסמים שונים, כגון חולדות, ועובר לבני אדם באמצעות עקיצת פרעושים. השם הלועזי הוא Bubonic plague.

²⁰ ראה תרגום אנקלוס דברים כח כא: דבר - מותא. וראה במשנת תענית ג, ד, "איזהו דבר?" וכו'.

²¹ רש"י הירש, שמות ט ג.

²² ראה בהרחבה על הדֶּבֶר במקרא ובחז"ל בספרי "אנציקלופדיה הלכתית רפואית" מהדורה חדשה תשס"ו כרך ד עמ' 403-412.

²³ יבמות סב ב. [אמנם באיגרת רב שרירא, סיבת המוות של תלמידי רבי עקיבא היא "שמדא", שמשמעותה הריגה בידי הרומאים. - העורך]

²⁴ מגפה זו גרמה לאחד הפרקים הטרגיים בתולדות עם ישראל, עם עלילות דם, אנטישמיות גואה, ופרעות ביהודים. היהודים חיו לרוב בקהילות מסוגרות, בניגוד לנוצרים שנהגו בזמן המגפה להתקבץ בכנסייה, ובכך להפיץ את המחלה, וכן הקפידו היהודים יותר על היגיינה בגין חיובים שונים לנטילת ידיים ורחיצה. עקב כך נראה היה בעיני הנוצרים כי היהודים מתו פחות, ולכן בין ההמונים הנוצרים נפוצה השמועה כי היהודים הרעילו את בארות המים, והתכוונו להשמיד את העולם הנוצרי.

בעת החדשה היו מספר מגפות חמורות²⁵. לדוגמא: שבע מגפות כולירע²⁶ עם הפסקות קצרות ביניהן משנת 1816 ועד שנת 1966. מגפות אלו התרחשו באזורים גיאוגרפיים שונים ברחבי העולם^{27, 28}; השפעת הספרדית²⁹, שהחלה בשנת 1918 והקיפה כמעט את כל העולם. היא נמשכה כשנה וחצי, נדבקו בה כחצי מיליארד אנשים, והיא קטלה כ-50 מיליון אנשים³⁰; מגפת האבולה, שהחלה ב-1976 באפריקה, והיא מתפרצת מחדש כל 2-3 שנים. שיעור התמותה גבוה ועומד על כ-40% מהנדבקים; מגפת האיידס שהחלה בשנת 1981 באפריקה, והתפשטה לכל העולם. מעריכים כי עד כה מתו ממגפה זו כ-27 מיליון אנשים; מחלת SARS, שהחלה בשנת 2003 ומקורה בנגיף ממשפחת הקורונה; מחלת MERS, שהחלה בשנת 2012 במזרח התיכון, והתפשטה למדינות רבות.

2. מגפת הקורונה

מגפה זו התפרצה לראשונה בדצמבר 2019 בוואהן, בירת מחוז חוביי שבסין. אחת ההשערות היא שהנגיף עבר לראשונה לבני אדם מעטלפים, נחשים, או בעלי חיים אחרים אשר נמכרו בשוק הדגים בוואהן באופן לא חוקי, בו נמכרים מלבד דגים גם בעלי חיים רבים נוספים. יש שחשדו שמוצא הנגיף היה ממעבדה לנגיפים בוואהן שניסוי מסוים יצא מכלל שליטה.

בישראל התגלה מקרה ראשון ב-27.2.2020.

ב. רקע רפואי

מחלת נגיף קורונה³¹ - COVID-19 - 2019 - היא מחלה זיהומית הפוגעת בבני אדם, ונגרמת על ידי הנגיף SARS-CoV-2³³ מתת משפחת נגיפי קורונה. ככל הנראה מוצאו מבעלי חיים, אך התפשטותו היא מאדם לאדם.

תסמיני המחלה דומים לתסמיני השפעת, והם כוללים חום, שיעול, בעיות בדרכי הנשימה דוגמת קוצר נשימה וקשיי נשימה, ובמקרים מסוימים המחלה עלולה להוביל לדלקת ריאות קשה, אי ספיקה נשימתית, אי ספיקת כליות, ואף מוות. תוארו גם תסמינים במערכת העיכול (שלשולים וכאבי בטן), כאבי שרירים, ופגיעה זמנית בחושי הטעם והריח.

שיעור החולים הקשים אשר לרוב נזקקים להנשמה מלאכותית הוא כ-10% מהנדבקים. שיעור השורדים לאחר שהונשמו הוא 15-20%.

שיעור התמותה הממוצע בעולם הוא 3-4%, אך הוא משתנה בהתאם לגיל החולה, בהתאם למיקומים גיאוגרפיים, ובהתאם ליכולות של מערכות רפואיות שונות להעניק טיפול מתקדם. שיעור התמותה עולה מאוד בנפגעי קורונה שיש להם מחלות רקע משמעותיות ומגבלות בתפקוד.

הנגיף עובר מאדם לאדם דרך שיעול, התעטשות, והפרשות מהגוף. הנגיף עובר גם במגע לא ישיר, כאשר נשא של הנגיף נוגע בחפץ, ואדם בריא שייגע באותו החפץ יכול להידבק גם הוא.

²⁵ תיאור מעניין על מגפת הדבר בגטו היהודי ברומא בשנת 1656 נמצא בספר 'אוצר החיים' לרב ולרופא יעקב צהלון (ספר ב החקירה הי"ט).

²⁶ Cholera. באותה תקופה "עברתו" את שם המחלה ל-חולי-רע. זו מחלת המעי הדק עם שלשולים קשים, הנגרם על ידי החיידק Vibrio Cholerae. מקור ההדבקה הוא בדרך כלל במחזור צואה-פה, כאשר אדם נגוע מפריש את החיידק בצואתו, או משתמש במזון או במי שתייה מזוהמים בחיידק.

²⁷ מגפות אלה יצרו דיונים הלכתיים רבים יותר ממגפות אחרות. ראה סיכום בנידון בספר: Zimmels HJ: Magicians, Theologians and Doctors. E Goldston & Son, 1952.

²⁸ רבי עקיבא איגר שימש ברבנות בעיר פוזן בתקופת מגפת הכולירע השניה – בשנים 1829-1837 – וקבע סדרי חיים על פי ההלכה. דברים אלו נדפסו בסי' אגרות רבי עקיבא איגר, אגרות עא-עג. אגרת עא נדפסה גם בחלק מהמהדורות של חידושי רעק"א לנדריס נט א. וראה להלן בחלק ההלכתי.

²⁹ נגרמה על ידי זן אלילים במיוחד של נגיף מתת-המין 1N1H של המין Influenza A.

³⁰ תיאור מפורט של מגפה זו ראה: Brown J: Influenza - The Hundred Year Hunt to Cure the Deadliest Disease in History. Simon & Schuster, 2020

³¹ משפחת נגיפים זו נקראת כך בגלל צורת הנגיפים ככתר במיקרוסקופ אלקטרוני.

³² על שם התפרצותו בשלהי שנת 2019 Corona Virus Disease-19, 2019

³³ Severe Acute Respiratory Syndrome Corona Virus 2.

תקופת הדגירה של הנגיף, במהלכה לא מופיעים תסמינים, היא בעלת שונות מסוימת. החציון הוא 5 ימים, כ-97% יגלו תסמינים עד 11 ימים, אך התקופה יכולה לנוע בין יומיים ל-14 יום, ובמקרים נדירים אף יותר מכך. במהלך תקופה זו הנשא יכול להדביק אחרים גם אם הוא ללא כל תסמינים.

אבחון המחלה מתבצע באמצעות לקיחת דגימה מהנבדק. הדגימה יכולה להיות נוזלי גוף שנלקחים מרקמות מערכת הנשימה כמו ליחה או כיה, או לחלופין מאזורים בדרכי הנשימה העליונות כמו ריריות האף והגרונ. הדגימות נאספות באמצעות מְטוֹש סטרילי. מדגימות אלו מפיקים את החומר הגנטי, ומשווים אותו לחומר גנטי של הנגיף. במקביל, הולכות ומתפתחות שיטות זיהוי הנגיף באמצעים שיכולים לספק את התשובה תוך זמן קצר יחסית. סביר שבעתיד הקרוב ניתן יהיה לבצע בדיקה סרולוגית של הנוגדנים אצל הנבדק (IgG ו-IgM), על פיה ניתן יהיה לדעת אם הוא חלה בעבר והבריא, או אם הוא נמצא בשלב הפעיל של המחלה, או שהוא טרם נחשף למחלה.

נכון למועד כתיבת מאמר זה טרם הצליחו לפתח חיסון לנגיף הקורונה, אך התקווה היא שדבר זה יתרחש בעתיד הנראה לעין, ובכך ניתן יהא להתגבר על מגפה זו.

כמו כן נכון למועד כתיבת מאמר זה טרם נמצא טיפול יעיל למחלת הקורונה, ונעשים ניסיונות שונים בתרופות שיעילותן ובטיחותן טרם הוכרעה. ביניהן יש לציין תכשירים אנטי-וירליים שונים ותכשיר אנטי-מלריה.

הדרך היחידה להתמודד עם מגפת הקורונה לעת הזאת היא מניעת התפשטותו והדבקתו. לשם כך ניתנו מספר הנחיות, ובמדינות רבות הפכו חלק מההנחיות לחובות בנות אכיפה.

בין השאר יש לציין את הפעולות הבאות: רחיצת ידיים נכונה עם מים וסבון, או עם נוזלים המכילים אלקוהול; היגיינה של שיעול ועיטוש לשקע המרפק, ולא לכף היד; ובעיקר – ריחוק חברתי בדרכים שונות: מרחק של לפחות 2 מטרים זה מזה, הימנעות מלחיצת ידיים חיבוקים ונשיקות, הימנעות מהתקהלות של יותר מ-10 אנשים או אף פחות מכך תוך שמירת המרחק הנ"ל ביניהם, וכן כיסוי האף והפה במסכה רפואית, על מנת למנוע התזת רסיסים זעירים לסביבה. מי שנמצא שהוא נשא של הנגיף, או שבא במגע ישיר עם נשא, חייב בבידוד מוחלט בחדר, בבית, או במתקן רפואי מתאים. במדינות או באזורים שבהם ההדבקה משמעותית, יש שחייבו סגר מלא או עוצר של כל התושבים. בכל המדינות שנפגעו מנגיף הקורונה נאסרה כניסה ויציאה של התושבים למדינות אחרות.

מגפת הקורונה גרמה לנזק כלכלי עצום ליחידים, לחברות, לענפי משק ולמדינות שלמות, ירידה משמעותית בבורסה, ושיעורי אבטלה עצומים. בגין דרישות הבידוד, ההסגר והעוצר נסגרו ענפי משק רבים, כגון עסקי תיירות, תעופה, חנויות, חברות מסחריות ותעשייתיות, מוסדות ועמותות. בחלק מהמקרים הוגבל מספר העובדים ל-20-30% ממצבת העובדים, והשאר פוטרו או הופנו לחופשה ללא תשלום.

כמו כן בוטלו אירועים עולמיים, לאומיים ופרטיים, כגון ועידות בינלאומיות, אירועי תרבות וספורט, חגיגות ומסיבות. נגרמה גם פגיעה משמעותית באירועים דתיים, כולל תפילות במניין, לימוד בתלמודי תורה ושיבות, מסיבות מצווה, חתונות, לוויית, אירועי חגים, ועוד.

ג. פרטי דינים והלכות

1. התנהגות כללית והחיוב לשמוע לשלטונות ולמומחים בזמן מגפה

א. על פי הגמרא יש לברוח מן העיר בזמן שיש בה דְבָר³⁴.

³⁴ ב"ק ס ב. וראה מהרש"א שם; שו"ת רשב"ש סי' קצה; שו"ת מהרי"ל סי' מא(א); רמ"א יו"ד קטז ה (וראה הקדמת הרמ"א לספרו מחיר היין על מגילת אסתר שכתב שברח מעירו קראקא לעיר שידלוב בגלל "עיפוש האוויר והחוליי"); מג"א סי' תרכו סק"ג. ועצה זו נרמזה כבר על ידי הנביא ירמיהו (כא ט-ו). וראה בביאור הגר"א יו"ד סי' קטז סקט"ז; תו"ת דברים פל"ב אות עה. וראה עוד זוהר וירא דקיי"ג ע"א; סי' חסידים הוצאת מק"נ סי' שעב, ושם הוצאת ויסטינצקי סי' שעב; רבנו בחיי עה"ת במדבר טז כא; יש"ש ב"ק פ"ו סי' כו; שו"ת זרע אמת סי' לב. וראה שלי"ה שער

וכתבו פוסקים שהעצה ההלכתית היא לברוח בתחילת המגיפה, אבל כאשר המגיפה כבר התפשטה, עדיף שלא לצאת מהבית ומהעיר³⁵. ויש מי שכתב, שאלו שכבר חלו במחלה זו, או אלו המסוגלים להיות לעזר לאחרים בשירותם, לא יברחו מהעיר בשעת מגיפה³⁶. אכן, במגפת הקורונה ההנחיות הן דווקא להישאר בבית, לא לצאת כלל, ובוודאי לא לעבור למקומות אחרים.

ב. חובה על כל התושבים להתנהג בזמן המגפה על פי מה שינחו אותם המומחים לדבר, בהתאם לנתונים של המחלה המדבקת, ובהתאם לידע באותו זמן ובאותו מקום. הלכה זו נובעת מהחיוב של "ונשמרתם מאד לנפשותיכם", ומהחיוב של "לא תעמד על דם רעך", ומגדרי חמירא סכנתא מאיסורא, ומגדרי פקוח נפש, ומגדרי רודף וחב לאחריני³⁷, ומגדרי דינא דמלכותא דינא. וכן יש בזה משום חילול השם, ובחולל גם משום איבה – שיאמרו הגויים שהיהודים מפיצים את המחלה. ויש מי שכתב, שהמדביק אחרים עובר משום לפני עיוור, ומשום ואהבת לרעך כמוך, ומשום לא תעמד על רעך³⁸.

בשו"ת הרשב"ש סי' קצה כתב:

"בימות המגפה צריך להיזהר בתכלית השמירה, ושיוסיף בהנהגתו לנקות המותרים, ושלא להרבות במזון, ושיאכל דברים טובי האיכות ומעטי הכמות, וירבה המנוחה וירחיק היגיעה, וירבה מהמנוחים הטובים, וירחיק האנחה וירבה השמחה, כל זה בקצה אחד מהקצוות ולא יספיק בזה המצוע בלבד".

ובאגרות רבי עקיבא איגר, איגרת עג כתב:

"גם הזהרתי פעמים הרבה באזהרה אחר אזהרה שיהיו הנהגתם באכילה ושתיה כפי אשר סדרו ואשר שפטו הרופאים להיזהר מזה, וירחקו כמטחוי קשת כאילו הם מאכלות אסורות, ולא יעברו על דבריהם אף כמלוא הנימה, ובכלל הזה להישמר מכל דבר ודבר, כגון שלא לצאת שחרית מביתו אליבא דריקנא, וההכרח לשתות חמין מקודם, והעובר על ציווי הרופאים בסדר ההנהגה חוטא לה' במאוד, כי גדול סכנתא מאיסורא, ובפרט במקום סכנה לו ולאחרים שגורם ח"ו התפשטות החולי בעיר וגדול עווננו מנשוא"³⁹.

ובשו"ת נשמת כל חי ח"ב חו"מ סי' מט כתב בדין רופא שמטפל בחולים בזמן מגפה שרשאים המתפללים למנוע ממנו להיכנס לבית הכנסת, ולכן עליו להתקין מחיצה שתחצוץ בינו לבין המתפללים.

ג. כאשר התברר שבריקוזי החרדים בישראל, בארה"ב ובאנגליה אחוז הנפגעים הוא גדול לעין שיעור מהנפגעים באוכלוסייה הכללית, יצאו כמעט כל הרבנים וראשי הישיבות בקול קורא ובפסקי הלכה ברורים למלא אחרי ההנחיות המקצועיות של רשויות השלטון בכל דבר ועניין, להפסיק את הלימודים בישיבות ובתלמודי התורה, להתפלל ביחידות בבתים, לצמצם עד מאד את ההשתתפות בחתונות, בביתות מילה, בלוויות וכד'. חלקם הורו שאף לא לקיים מניינים מצומצמים בשטחים פתוחים, וחלקם הורו שכל עוד משרד הבריאות מאשר תפילות במניין בשטח פתוח ובמרחק של 2 מטרים איש מרעהו מותר להמשיך להתפלל כך בציבור, ומשהשלטונות אסרו אף זאת – הורו להתפלל ביחידות בלבד. בכל מקרה אסרו לקיים אירועים עם משתתפים אחרים, ואף אירועי מצוה ושמחה, להסתגר בבתים, ובעיקר – כל הרבנים וראשי הישיבות מכל החוגים הדתיים והחרדיים חייבו להישמע להנחיות של הגורמים המקצועיים והממשלתיים ככתבם וכלשונם.

האותיות אות דל"ת דרך ארץ, ומג"א סי' תרכ"ג, שדין זה חל במיוחד על הורים לצאת עם ילדיהם ממקומות המגפה.

³⁵ שו"ת מהרי"ל סי' מא; יש"ש ב"ק פ"ו סי' כו; רמ"א יו"ד קטז ה. וראה עוד בנידון בשו"ת דברי משה (מזרחי) חו"מ סי' פא.

³⁶ יש"ש ב"ק פ"ו סי' כו.

³⁷ ראה תוס' ב"ק כג א ד"ה וליחייב: דיותר יש לאדם ליהזר עצמו שלא יזיק אחרים משלא יוזק.

³⁸ סי' חסידים סי' תרעג.

³⁹ וראה באגרות רעק"א איגרת עא שכתב הנהגות שונות הנובעות מקביעות של מומחים בזמנו להישמר מקור, לדאוג לאוכל בריא וטוב, לדאוג לניקיון הגוף והבגדים, לטייל באוויר הצח ולפתוח חלונות לאוורור, ולהימנע מעצבות.

וכך מצינו שכמעט כל גדולי הרבנים וראשי הישיבות התבטאו בצורה ברורה וחד משמעית ביחס לחובה להישמע להוראות הרופאים:

- "בעניין הוראות הרופאים יש לשמור עליהם, וחלילה לזלזל בחייו או בחיי אחרים בעניין שיש בו אף ספק ספקא של פקו"נ לו או לזולתו, ואיסור חמור שלא להתחכם כנגד הוראות הרופאים, וחמירא סכנתא מאיסורא, והוא פקוח נפש וחב לאחריני, וחטא גדול לזלזל בהוראות אלו"⁴⁰;
- "פשיטא שכל ירא ד' חייב להישמר מאד ולהוסיף זהירות על המתחייב ללא יוצא מן הכלל, וחלילה אם אינו עושה כן ונשמר ככל יכולתו בכל כללי ההיגיינה וההרחקות מלבד שהוא מפקיר נפשו ועובר על "ונשמרתם מאד לנפשותיכם" הרי הוא גם בחשש להיות פוגע בנפשות אחרים ח"ו, ובעיקר אלו המבוגרים והחולים, וחלילה להיכשל בחשש אחד מג' החמורות"⁴¹;
- "הרואה כאלה המזלזלים בהוראות משרד הבריאות מחויב למחות בידם ולהודיע לשלטונות כי הם בגדר רודף ח"ו. ונשמרתם מאד לנפשותיכם, ולא תעמוד על דם רעך, זוהי חובת השעה ללא שום הוראת היתר בזה"⁴²;
- יש לשמוע לרופאים, מי שמזלזל בהוראות הרופאים ועלול להביא אחרים לסכנה דינו כרודף, אם גרם למותו של אחר בגלל זלזול בהוראות הרופאים דינו קרוב למזיד, מותר לגעור במי שחייב בידוד ולמרות זאת יצא החוצה, מותר למסור לרשויות החוק את מי שמפר את הוראות משרד הבריאות, מותר להשאיר טלפון פתוח בשבת למקרה שהרופאים יצטרכו להשיגו ויוכל לענות בשל חשש פקוח נפש⁴³.
- "וכן יש ללמוד גם בימינו אלה, להקפיד הקפדה יתירה על ההוראות של גורמי הרפואה המוסמכים, ועל כל התקנות של משרד הבריאות, ולא לחרוג מהם. ואלה שנגזר עליהם להיות בבידוד אל יצאו מפתח ביתם ולא יסכנו את הרבים"; "וכאן מקום אתי להודיע את צערי, כעסי וכאבי על אלה שלא נשמעים להורות הרשויות ומפירים את פקודת הבידוד, והלוא ידעו שהם עלולים ח"ו להדביק אנשים במחלה קשה זו, ולגרור ח"ו למותם, ואיבוד נפש אף ע"י גרמא ודגרמא דגרמא בכוח שני ובכוח כוחו יש בו עוון רציחה בידי שמים, ואף שח"ו אינם מתכוונים להרע ולהזיק לאיש, מ"מ הוי כהורג נפש בשגגה ע"י גרמא, שגדול עונו מנשוא"⁴⁴.
- "כבר הודעתי ופרסמתי ברבים את דעתנו, דעת התורה הקדושה, כי אין שום הלכה בעולם שבכוחה לגבור על הוראות הרופאים והנחיות משרד הבריאות שנועדו לשמור על בריאות הציבור. ואדרבה, כל אדם שנותן יד למניינים אלו נכנס לגדר רודף ומסכן הבריות, ואפשר כי עוון רציחה בידו"⁴⁵.
- ואמנם, אף שבתחילת המגפה לא הייתה הקפדה נאותה על כללי שמירת הבריאות בתנאי המגפה, והציבור החרדי בישראל ובעולם שילם על כך מחיר יקר עד מאד, אבל משהובנה חומרת הבעיה והובנו הכללים לשמירת הבריאות, וגדולי הרבנים יצאו בקריאה גדולה להישמר בדקדקנות בכל פרטי הדרישות של המומחים הפך הציבור החרדי לקבוצה הממושמעת ביותר, והתחלואה והתמותה ירדו פלאים.

⁴⁰ אגרת "מן המצר קראנו" בחתימת כל חברי הבד"צ של העדה החרדית בראשות הגאב"ד הגר"ט וייס והראב"ד הגר"מ שטרנבוך, מיום ד' ניסן תש"פ.

⁴¹ אגרת של רבני ה"פגל הירושלמי" בחתימת הגר"צ פרידמן, הגר"ש דויטש, הגר"ע אויערבאך, הגר"ש מרקוביץ, הגר"א דויטש, הגר"י ארנברג, מיום ד' בניסן תש"פ.

⁴² אגרת של רבני בני ברק הגר"א לנדא והגרש"צ רזנבלט מיום ד' בניסן תש"פ. וכן כתב במנחת אשר – בתקופת הקורונה מהדורה תניינא סי' טז(ז).

⁴³ תשובות של הגר"ח קנייבסקי לשאלות שנשאל. פורסם ברבים באתרי החדשות החרדיים.

⁴⁴ קונטרס מנחת אשר – בתקופת הקורונה, עמ' ו, ושם ס"י.

⁴⁵ הראשון לציון הרב הראשי לישראל הגר"י יוסף, באגרת מיום טז ניסן תש"פ. וראה עין יצחק – הקורונה בהלכה (הגר"י יוסף), עמ' א ואילך.

ד. אשר על כן, לאור ההנחיות המקצועיות בכל העולם שהדרך היעילה ביותר למנוע את התפשטות הנגיף היא שהייה של האוכלוסייה בבידוד או בהסגר, גם אם דבר זה כרוך בביטול תפילה בציבור, או בביטול לימוד תורה ברבים וכד' – חובה לשמור בקפדנות על כל הכללים וההנחיות המקצועיים, ומותר להטיל על אוכלוסיות כאלה סגר לצורך הגנה והצלה של אחרים.

ה. ויש לציין כי הרעיון שבידוד והסגר מועילים במחלות מדבקות נמצא כבר בתורה ביחס למצורע⁴⁶. וכבר חז"ל הזכירו את הצורך הגדול להסתגר בעת מגיפה:

ת"ר דָּבָר בעיר כנס רגליך, שנאמר: ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר⁴⁷, ואומר: לך עמי בא בחדריך וסגור דלתך בעדך⁴⁸, ואומר: מחוץ תשכל חרב ומחדרים אימה⁴⁹. מאי ואומר, וכי תימא ה"מ בליליא, אבל ביממא לא, תא שמע לך עמי בא בחדריך וסגור דלתך, וכי תימא ה"מ [היכא] דליכא אימה מגואי, אבל היכא דאיכא אימה מגואי כי נפיק יתיב ביני אינשי בצוותא בעלמא טפי מעלי, ת"ש מחוץ תשכל חרב ומחדרים אימה, אף על גב דמחדרים אימה מחוץ תשכל חרב. רבא בעידן רתחא הוי סכר כוי [סגר החלונות], דכתי' כי עלה מות בחלונינו⁵⁰.

הרי שהתורה וחז"ל כבר הקדימו את רופאי זמנינו בהבנה שבידוד והסגר הם האמצעים הטובים ביותר למניעת התפשטות מחלה מדבקת⁵¹.

ו. מי שמפר את הוראות השלטונות להישאר בבידוד, להימנע מתפילות במניין, להימנע מביקורים אצל אחרים וכיו"ב – מותר וחובה לדווח על כך לשלטונות⁵².

2. הגדרת מגפה

א. מגפה מוגדרת בחז"ל כך:
איזהו דָּבָר, עיר המוציאה חמש מאות רגלי, ויצאו ממנה שלשה מתים בשלשה ימים זה אחר זה, הרי זה דבר, פחות מכאן אין זה דבר⁵³.

ב. ורמב"ם פסק:
איזה הוא דבר, עיר שיש בה חמש מאות רגלי, ויצאו ממנה שלשה מתים בשלשה ימים זה אחר זה הרי זה דבר, יצאו ביום אחד או בארבעה ימים אין זה דבר, היו בה אלף ויצאו ממנה ששה מתים בשלשה ימים זה אחר זה הרי זה דבר, יצאו ביום אחד או בארבעה ימים אין זה דבר, וכן לפי חשבון זה, ואין הנשים והקטנים והזקנים ששבתו ממלאכה בכלל מנין אנשי המדינה לעניין זה⁵⁴.

ג. אכן, מגדולי האחרונים יש מי שכתב:
"והעיקר נראה דרך הדָּבָר שנוכח בשי"ש שלא היה חולי מיוחד, רק שהיו מתים אנשים פתאום יותר מכפי ההרגל, בזה צריך שיעור ג' בג' ימים לת"ק רגלי, שזה מוכיח שהוחזק הדבר ונשתנה האויר, וכ"כ הבי"י סי' תקע"ו ע"ש. אכן החולי שנקרא אצלנו חלי רע, כיון שנראתה מחלה זו באיזה בני אדם, ניכר שנשתנה ונתקלקל האויר. ואף שלא מתו החולים בכ"ז מה שנחלו הרבה בני"א על מחלה זו מורה על שינוי האויר

⁴⁶ ראה ויקרא יג ד, ובהמשך, בדיני מצורע; במדבר יב טו, בעניין מרים; מל"ב טו ה, ודבה"ב כו כג, בעניין עוזיה.

⁴⁷ שמות יב כב.

⁴⁸ ישעיהו כו כ.

⁴⁹ דברים לב כה.

⁵⁰ ב"ק ס ב. וראה בשו"ת הרשב"י סי' קצה בביאור מאמר חז"ל זה בצדדים הטבעיים בזמן מגפה.

⁵¹ וכן ראה בספר 'אוצר החיים' לרב ולרופא יעקב צהרון (ספר ב החקירה הי"ט) בתיאור של מגפת הדבר בגטו היהודי ברומא בשנת 1656 שכולם חויבו להישאר בבתיהם. ובסי' ליקוטי אמרים מכתב יג בתיאור של המגפה בטבריה בשנת תקמ"ו על ידי האדמו"ר ר' מנחם מנדל מויטבסק שנסגרו בחצרותיהם "ולא ניכרו בחוצות כי אם ריקים ופוחזים וגוים להבדיל".

⁵² פסק הגר"ח קנייבסקי, הובא לעיל; מנחת אשר – בתקופת הקורונה סי' יב סק"ז.

⁵³ תענית יט א.

⁵⁴ רמב"ם תעניות ב ה. וכן שו"ע או"ח תקעו ב.

וקלקולו. ולזה נראה שאם חלו הרבה בני"א על מחלה זו שפיר מיקרי שהחזקה מחלה זוי"55.

3. תפילות, תעניות, וצדקה

- א. מלבד התנהגות ממושמעת וקפדנית לפי הנחיות רפואיות, ומלבד טיפולים רפואיים – ככל שהם קיימים – בפגעי המגפה, יש להתפלל בכוונה מיוחדת⁵⁶, ותפילות אלו בזמן הצרה הגדולה הן מן התורה לכל הדעות⁵⁷. כמו כן ראוי לומר ברצון הלב והנפש את פרשת קטורת הסמים ופיטום הקטורת, שהיא סגולה לביטול מגפה⁵⁸.
- ב. ויש שהמליצו להוסיף תפילות, כגון אבינו מלכנו, ובמיוחד: "אבינו מלכנו מנע מגפה מנחלתנו"; אמירת נוסח א-ל רחום שמך, ענינו ה' ענינו, מי שענה⁵⁹; אמירת פרשיות הקרבנות גם למי שבדרך כלל לא נוהג כן⁶⁰; סדר יום כיפור קטן בערב ראש חודש; אמירת פרקי תהילים⁶¹; לומר בימי ב' ו-ה' והוא רחום שאחר תפילת י"ח בקול רם וקול בוכים, ולומר בכל יום קודם שומר ישראל אותן יה"ר לפני אבינו שבשמים שאומרים בקריאת התורה⁶².
- יש שחיברו תפילות מיוחדות למצב.
- ג. מעיקר הדין, עיר שיש בה דָּבָר מתענים אנשי העיר ומתריעים⁶³. אך בזמן הזה אין מתענים כלל בזמן הדבר⁶⁴. אכן, במגפת הקורונה עדיין אין עדות רפואית שתענית של בריאים, או אפילו נשאים ללא תסמינים יכולה להזיק.
- ד. צריך להרבות בצדקה ולכלכל את העניים הן באוכל והן בתרופות ושכר הרופאים בגלל המצב הכלכלי הקשה בעת מגפות⁶⁵. ובמגפת הקורונה צריך לעשות כל האפשר והמותר לסייע לאלה שבבידוד או באשפוז במצרכים נחוצים, בכסף ובתמיכה בעסקים. זאת לאור הפגיעה הכלכלית החמורה לרבים מאזרחי המדינות.
- ה. אף על פי שבטלו הלימודים בתלמודי התורה ובישיבות, אין להורים לדרוש החזר תשלומים על הזמן שלא התקיימו לימודים, כי זה יגרום להתמוטטות מוסדות החינוך, ושארית ישראל לא יעשו עולה⁶⁶.
- ו. כמו כן מי שהזמינו מקומות חופשה במלונות לתקופת החגים, ושילמו דמי קדימה למארגנים, ובגלל המגפה התבטלו כל ההזמנות, מעיקר הדין פטורים מלשלם וגם צריך

⁵⁵ שו"ת דברי מלכיאל ח"ב סי' צ.

⁵⁶ ראה תענית כא א-ב, רמב"ם תעניות ב א, ה-ו; טושי"ע או"ח תקעו א-ג.

⁵⁷ נחלקו הראשונים אם עיקר תפילה בכל יום היא מדאורייתא – כדעת הרמב"ם בשהמ"צ מ' ה, ובהל' תפילה א א, ודעימיה, או שהיא מדרבנן – כדעת הרמב"ן בשהמ"צ שם ודעימיה, אך גם הרמב"ן כתב שם שבעת הצרות התפילה היא מצווה מן התורה.

⁵⁸ ראה פירוש הסולם לזוהר - בראשית פרשת וירא מאמר והנה שלשה אנשים- ויאכלו אות קרב: ועוד אמר לי אליהו, בשעה שיקרה מגפה בבני אדם, ברית נכרת, וכרוז מעביר על כל צבאות השמים, שאם בניו יכנסו בבתי כנסיות ובבתי מדרשות שבארץ, ויאמרו ברצון הלב ונפש, את העניין של קטורת הסמים, שהיו להם לישראל, יתבטל המגפה מהם. וראה מדרש הנעלם ח"א דף ק ע"ב. וראה עוד במדרש תנחומא תצוה טו, ובאריכות במעבר יבק מאמר ענין הקטורת פ"ג. וראה אגרות רעק"א איגרת עא; ערוה"ש או"ח תקעו ט. ומקור נאמן הם פסוקי התורה במדבר יז יא-יג שעל ידי הקטורת נעצרה המגפה. ואגב, בהשמטות מסי' מעשה רב סי' כתב בשם הגר"א ש"ציר"י מנוקד בשוא, אמנם בפסוק הניקוד בחטף-קמץ: קָטַץ קָטַץ (בראשית מג יא), וצ"ע.

⁵⁹ אגרות רעק"א שם.

⁶⁰ ילקוט יוסף קצושי"ע או"ח סי' א סכ"ט.

⁶¹ במיוחד פרקים ג, ח, כ, צא, קל. וראה אגרות רעק"א שם על אמירת תהילים באופן כללי.

⁶² שו"ת חת"ס ליקוטים בקובץ תשובות סי' א.

⁶³ תענית יט א; רמב"ם תעניות ב ב; שו"ע או"ח תקעו ב. וראה שו"ת רשב"ש סי' שס.

⁶⁴ מג"א סי' תקעו סק"ב; מ"ב שם סק"ב. וכך נהגו גדולי ישראל בזמן מגיפות הכולירע – ראה להלן.

⁶⁵ אגרות רעק"א אגרת עג.

⁶⁶ פסקי קורונה של הגר"צ שכטר, פורסם באתר <https://www.kolcorona.com/rav-schachter-official>; pesakim. אמנם משרד החינוך פרסם הודעה לציבור, כי מוסדות החינוך ישיבו להורים את התשלומים בגין שירותים חינוכיים שלא ניתנו. שר החינוך רפי פרץ קבע: "ההורים לא ישלמו על מה שהם לא מקבלים." פורסם באתר: <https://www.rishon.news/2020/04/05/%d7%a2%d7%9c-%d7%a8%d7%a7%d7%a2-%d7%94%d7%aa%d7%a4%d7%a9%d7%98%d7%95%d7%aa-%d7%a0%d7%92%d7%99%d7%a3-%d7%94%d7%a7%d7%95%d7%a8%d7%95%d7%a0%d7%94-%d7%95%d7%a1%d7%92%d7%99%d7%a8%d7%aa%d7%9d-%d7%a9%d7%9c/>

להחזיר להם את דמי הקדימה, כי המצב הוא בגדר מכת מדינה⁶⁷. ויש מי שכתב שיש לנהוג לפני משורת הדין ולהתפשר עם המארגנים ובעלי המלוונות כך שיוותרו על החזר חלק מהכספים שכבר הוציאו בעלי המלון ומארגני החופשה, מדין צדקה ומדין חסד⁶⁸.

4. סיכון עצמי של הצוות המטפל – רופאים, אחיות, אנשי מעבדה, טכנאים

א. כל אדם שיכול להציל את זולתו מחוייב לעשות זאת מדין לא תעמוד על דם רעד⁶⁹. ברם נפסק על ידי רוב הפוסקים שאין אדם חייב להכניס עצמו לספק סכנה כדי להציל את חברו מוודאי סכנה⁷⁰.

ב. אך ביחס לעובדי בריאות הדבר שונה, שכן רופא ועובד בריאות חיוני אחר רשאי לטפל בחולים גם אם יש בכך כדי חשש סכנה לחייו, ובוודאי שלכל הדעות אין עליו איסור להיכנס לספק סכנה⁷¹. לפיכך, מותר לצוות רפואי לטפל בחולה במחלת קורונה המדבקת, אבל עם הזהירות המתחייבת מפעולה כזו, להיות ממוגן היטב, ולהקפיד הקפדה יתירה על כל כללי מניעת ההידבקות במצבים כאלה.

וראויים דברי הפוסקים להישמע: "באופן עקרוני אין לתת כללים ברורים וקבועים בשיעור ההסתכנות להצלת הזולת ובמניעה ממנה, אלא הכל לפי העניין, ויש לשקול העניין בפלס, ולא לשמור על עצמו יותר מדאי, ולא לדקדק ביותר"⁷², כאותה שאמרו: המדקדק עצמו בכך, סופו שבא לידי כך⁷³, ולא כל חשש רחוק נקרא ספק פיקוח נפש, ואם אין בזה גדר ספק נפשות יש חיוב הצלה, ודבר זה מסור לחכמים ולבקיאים⁷⁴.

ג. אמנם אם לאיש צוות רפואי יש חולה בביתו, ואם איש הצוות יידבק בקורונה הוא עלול להדביק את החולה בביתו ובכך לסכן אותו – אל לו לטפל בחולים במחלת הקורונה, כי הסיכון לבן הבית החולה גדול, ויש אחרים שיכולים לטפל בחולי הקורונה⁷⁵.

ד. כחלק מחובת ההתגוננות הקפדנית יש צורך לחבוש מסכה הדוקה על הפה והאף כדי למנוע הידבקות והדבקה. מסכה זו צריכה להיות אטומה ככל האפשר, ולדעת המומחים זקן מפריע להגנה היעילה של המסכה. במצב כזה מותר לכתחילה לגלח את הזקן באמצעים מותרים מדין פקוח נפש⁷⁶.

5. סיכון עצמי בטיפולים ניסיוניים ובמציאת חיסון

א. מחלת הקורונה מסוכנת במיוחד לאנשים זקנים, אנשים עם מחלות רקע, ואנשים עם מוגבלות תפקודית. בעת כתיבת המאמר טרם נמצאה תרופה יעילה למחלה, אך נעשים ניסיונות טיפוליים בתרופות שונות. אם מדובר בתרופה מוכרת למחלות אחרות, כגון מלריה או מחלות נגיפיות אחרות - מותר לחולה במצב בינוני וקשה, ובפרט חולה עם גורמי הסיכון דלעיל, להשתתף בניסיונות כאלה, ובלבד שהביע את הסכמתו לכך, ושקלול הנזק המוכר של התרופה הניסיונית למחלת הקורונה אך המוכרת במחלות אחרות מול התועלת לריפוי המחלה נוטה בבירור לטובת התועלת⁷⁷. ואם מדובר בתרופה חדשה

⁶⁷ כמבואר ברמ"א חו"מ שכא א.

⁶⁸ הגר"צ שכטר שם.

⁶⁹ ויקרא יט טז. וראה סנהדרין עג א; רמב"ם הל' רוצח א יד; טוש"ע חו"מ תכו א.

⁷⁰ ראה באריכות בספרי "הרפואה כהלכה" כרך ה עמ' 53 ואילך.

⁷¹ איגרת רעק"א בסי אגרות סופרים מכתב ל; שו"ת ציץ אליעזר ח"ח סי' טו פ"י סק"ג, ושם ח"ט סי' יז פ"ה; שו"ת שבט הלוי ח"ח סי' רנא אות ז; הגר"י נויבירט, הובאו דבריו בנשמת אברהם מהדורה שניה חו"מ סי' תכו סק"ב 42; שיעורי תורה לרופאים ח"א סי' מו; שו"ת מנחת אשר ח"ג סי' קכב. וראה עוד נשמת כל חי ח"ב חו"מ סי' מט; שו"ת רמ"א סי' יט (סי' כ בדפוסים אחרים); שו"ת דברי יציב חו"מ סי' עט.

⁷² פת"ש חו"מ סי' תכו סק"ב; ערוה"ש חו"מ תכו ד; מ"ב סי' שכט סק"יט.

⁷³ ראה ב"מ לג א; טוש"ע חו"מ רסד א.

⁷⁴ פת"ש שם.

⁷⁵ מנחת אשר – בתקופת הקורונה, מהדורה תניינא סי' ח.

⁷⁶ מנחת אשר – בתקופת הקורונה, מהדורה תניינא סי' ז. אמנם מצד הקבלה יש עניין גדול להשאיר זקן, ולא לעקור אפילו שיערה אחת (ראה זוהר ח"ג דק"ל ע"ב; טעמי המצוות פ"י קדושים בדעת האר"י), ומנהג ישראל להניח את הזקן. אך מעיקר הדין לדעת רוב הפוסקים אין איסור בגילוח הזקן באמצעים מותרים, ויש עדויות שכך נהגו גדולים באירופה (ראה שו"ת ברכה י"ד סי' קפא סע' ז-י; שו"ת חת"ס חאו"ח סי' קנט), ולכן פשיטא שבמקום של פקוח נפש הדבר מותר לכתחילה.

⁷⁷ וראה שו"ת מנחת שלמה ח"ב סי' פב אות יב.

לחלוטין, שטרם נוסתה כלל, מותר לחולה קורונה במצב בינוני וקשה להשתתף בניסיונות אלה רק אם הן עברו את כל הליכי האישור והפיקוח המקובלים ומאושרים על ידי רשויות המחקר הארציות והמוסדיות. ובכל מקרה חולה קורונה במצב קל וללא כל גורמי סיכון, ובוודאי נשא הנגיף ללא תסמינים – אסור לו להסתכן בתופעות הלוואי של התרופות הניסיוניות עד שיוודא שתופעות הלוואי אינן מסוכנות⁷⁸.

ב. הצלת אלפים ורבות ממחלת הקורונה תלויה במציאת חיסון יעיל נגד הנגיף. לצורך פיתוח חיסון יש לבדוק אותו על בני אדם, וזה אפשרי בשתי דרכים: האחת, לתת לקבוצת אנשים אחת את החיסון הנחקר, ולקבוצת אנשים אחרת חיסון-דמה (פלצבו), ולעקוב אחרי שתי הקבוצות. אם יתברר שהקבוצה שקבלה את החיסון נדבקה הרבה פחות באופן מובהק מזו שלא קבלה את החיסון, הרי זו הוכחה שהחיסון יעיל. דא עקא, ששיטה זו דורשת זמן ארוך מאד, ובינתיים אנשים רבים יידבקו, יחלו ואף ימותו. הדרך האחרת היא לתת לקבוצת אנשים אחת את החיסון ולקבוצה אחרת לא לתת חיסון, ולהדביק את שתי הקבוצות בניגף הקורונה. אם הקבוצה שלא חוסנה תידבק בנגיף בצורה מובהקת יותר מהקבוצה שחוסנה, הרי זו הוכחה שהחיסון יעיל. הכוונה היא לקחת רק קבוצות אנשים צעירים וללא כל גורמי סיכון. השאלה העומדת לדיון היא אם מותר לאדם בריא להיכנס לספק סכנה כדי להציל רבים ממוות. הסוגיה ההלכתית הזו נידונה בארוכה בפוסקים⁷⁹, ומסקנת רבים מהפוסקים היא שאם מידת הספק בסיכון למציל היא קטנה, ולעומת זאת מידת ההצלה לאחרים היא גדולה, יש אומרים שהמציל חייב להיכנס לקצת סכנה כדי להציל את האחר מדין 'לא תעמוד על דם רעד', ויש אומרים שאין חובה אך יש רשות והיא מידת חסידות⁸⁰. לאור העובדה שמידת הסיכון בהידבקות בנגיף הקורונה אצל אנשים צעירים ללא כל גורמי סיכון היא נמוכה, ומידת ההצלה לאלפים ולרבות רבים היא גבוהה – מותר לאדם להשתתף בניסוי כזה, ויש בזה משום מידת חסידות⁸¹.

6. ביקור חולים

א. עיקר החיוב של ביקור חולים הוא בהליכה בפועל לבית החולה, ובקיום כל מטרות המצווה, הכוללת סיוע סיעודי וסביבתי לחולה⁸².

ב. אך בגלל חומרת ההדבקה בנגיף הקורונה אסור לבקר חולים בבידוד, או מאושפזים בבית חולים⁸³. לפיכך ניתן לראות מצב כזה כדעבד, ולקיים את המצווה – לפחות בחלקה בטלפון⁸⁴, או לפחות לקיים בדרך זו מצות גמילות חסדים⁸⁵. טוב יותר לקיים מצות ביקור

⁷⁸ ראה באריכות בגדרי האסור והמותר בסיכון עצמי בביצוע פעולות רפואיות בספרי "הרפואה כהלכה" כרך ה עמ' 65 ואילך. וראה מנחת אשר – בתקופת הקורונה, מהדורה תניינא ס"ה אות א.

⁷⁹ ראה באריכות בספרי "הרפואה כהלכה" כרך ה עמ' 53 ואילך.

⁸⁰ ראה שם. וראה עוד בספרי הנ"ל כרך ו עמ' 482 ואילך בעניין תרומת איברים מן החי.

⁸¹ וראה מנחת אשר – בתקופת הקורונה, מהדורה תניינא ס"ה אות ב.

⁸² ראה הנהגת רבי עקיבא בנדרים מ א.

⁸³ אמנם ראה רשימות שיעורים להגרי"ד סולובייציק ב"מ ל ב (עמ' קמו), שהעיד על סבו הגר"ח מבריסק שקיים מצות ביקור חולים אצל חולי כולירע, אף שהייתה מחלה מדבקת, אלא שחילק שאם קיים רק חשש סכנה מותר לצורך מצות ביקור חולים, אבל אם יש וודאי סכנה אינו חייב להכניס עצמו לסכנה. וכן הביא זאת בשו"ת תשובות והנהגות ח"ה ס"י שצ, ועוד הביא שם שכך נהג רבה של לודז' הגר"ח מיזלס.

⁸⁴ יש שכתבו שבדרך זו מקיים דעבד חלקים ממצות ביקור חולים: ראה הגרי"א הענקין, הפרדס, שנה מח חוב' א; שו"ת אגרות משה חיו"ד ח"א ס"י רג; שו"ת מנחת יצחק ח"ב ס"י פד; שו"ת מנחת שלמה ח"ב ס"י פב אות ט; שו"ת באר משה ח"ב ס"י קד; שו"ת חלקת יעקב חיו"ד ס"י קפח (בישן - ח"ב ס"י קכח); שו"ת ציץ אליעזר ח"ה קונט' רמת רחל ס"י ח אות ו; יחיה דעת ח"ג ס"י פג, וחזון עובדיה ח"א עמ' יב. יש מי שכתבו שלא מקיימים בדרך זו כלל מצות ביקור חולים - שו"ת מהר"י שטייף ס"י רצד; הגרי"ש אלישיב, הובאו דבריו בשו"ת ישא יוסף ח"ב ס"י עא אות א, וכן כתב בשמו בס' משנת איש ס"י קסג. וראה עוד בשיטת ר"יש אלישיב בס' ציוני הלכה עמ' שיג, ומכתבו שהודפס בס' כתבוני לדורות אגרת תב. אך ראה בס' קב ונקי ח"ב ס"י שמש; ילקוט יוסף אבלות ס"י כו ס"ט, רץ כצבי ענייני אבלות ס"י ח אות יא. ויש מי שכתב שמקיים מצות ביקור חולים בטלפון ללא שום פקפוק, כי לדעתו המושג "ביקור" אינו לבוא למישהו, אלא מלשון ביקורת תהיה (ויקרא יט כ), שפירושו עיון במצב הקרבן, וכן ביקור חולים פירושו עיון וחקירה במצבו של החולה, וזה אפשר לקיים בשלמות גם דרך הטלפון - פחד יצחק (הוטנר) אגרות וכתבים ס"י לג (וראה בשיטתו בס' רץ כצבי ענייני אבלות ס"י ח אות יג). וראה שו"ת ומצודת דוד ומלבי"ם ביחזקאל לד יא. וראה עוד בנידון בשו"ת רץ כצבי ח"ב ס"י י מ"ד, ורץ כצבי אבלות ס"י ג, ובחוב' אסיא פא-פב, תשס"ח עמ' 125 ואילך.

⁸⁵ כל בו על אבלות ח"ב שו"ת פ"א ס"י א אות א; מנחת אשר בראשית ס"י כ אות ד. וראה עוד שו"ת חלקת יואב ח"ב ס"י קכח; שיערים המצויינים בהלכה קצג סק"א.

חולים באמצעים אלקטרוניים של הסתכלות בזמן השיחה, שאז מקיימים מצות ביקור חולים כמעט לכל הדעות⁸⁶.

ג. ספק אם מקיימים מצות ביקור חולים על ידי שליח⁸⁷.

7. תפילה במניין, נשיאת כפיים, קריאת התורה, ישיבות ותלמודי תורה

א. דבר פשוט וידוע הוא שתפילה במניין בבית הכנסת היא מצווה גדולה וחשובה, אך חיובה לכל הדעות הוא רק מדרבנן⁸⁸. אך גם ברור וידוע שפיקוח נפש דוחה את כל התורה כולה פרט לגי' עברות, ובוודאי שדוחה תפילה בציבור. לפיכך אם השלטונות סבורים שיש חשש להדבקה בתפילה בציבור חייבים לשמוע להם⁸⁹.

ב. בישראל, בשלבים הראשונים של מגפת הקורונה, נקבע על ידי משרד הבריאות שמותר להתפלל בבית כנסת במניין מצומצם של עשרה גברים בלבד, וכאשר כל אחד עומד במרחק 2 מטרים מחברו.

וכבר הגאון רבי עקיבא איגר היה מודע היטב לצורך לצמצם את גודל המניין בשעת מגפה, ולרווח בין המתפללים, וכך כתב בשעת מגפת הכולירע השניה⁹⁰:

"זה אמת שהקיבוץ במקום צר אינו נכון, אבל אפשר להתפלל כתות-כתות, ובכל פעם במתי מעט ערך טו אנשים, ויתחילו כאור הבוקר, ואחריה כת אחרת, והיי' מיוחד לאנשים אלו באיזהו זמן יבואו להתפלל שם, וכן במנחה ... ולחוש שלא ידחקו אנשים יותר מהסך הנ"ל לבא לביהכ"נ, ואפשר על ידי עמידת שומר מפאליציי [מהמשטרה] להשיג בזה, שמאחר ויש כבר כפי המספר אל יניחו לאחר לבוא לשם עד אחר שישלימו הם, תעריכו מבוקשת זה להמגיסטראט [השלטונות] ושכן נכתב לכם ממני להתנהג כן, ואם יסרבו טוב להעריך להרעגירונג [הממשלה] דפה, ובודאי תצליחו אם תזכירו שמי שהזהרתי אתכם שלא להיות קיבוץ גדול בביהכ"נ במקום צר, ושיעצתי לכם כסדר הנ"ל, וגם האזהרה באמירת תהילים ולהתפלל גם על המלך י"ה [ירום הודו]".

ועוד כתב⁹¹:

"בכל בתי כנסיות הן בעזרת אנשים והן בעזרת נשים מותר יהי' בראש השנה וביום כפורים לתפוס רק את מחצית המקומות, בצורה כזו שליד כל מקום שיושבים בו המקום השני הגובל עמו לא יהא תפוס. ועל כן רק מחצית מבעלי המקומות בבתי הכנסת יהיה להם גישה לבתי כנסיות בימים הקדושים האלה. ומכיון שלכל בעלי המקומות הזכויות שוות ומי נדחה מפני מי, לכן המחצית האחת תתפוס את מקומותיה בבתי כנסיות בשני ימים טובים של ראש השנה, והמחצית השניה ביום הכפורים לילה ויום". ובהמשך כתב שיטילו גורל בין הקבוצות השונות, וכל קבוצה תקבל כרטיס בצורה מיוחדת, ויוצב משמר צבאי בכניסה לבית הכנסת שיכניס את האנשים עם הכרטיסים המתאימים לאותו יום, ופקידי המשטרה ישמרו על הסדר בבית הכנסת. אלו שלא יוכלו לבוא לבית

⁸⁶ ראה שו"ת מנחת יצחק ח"ב סי' פד. וראה ר"י וייסינגר, חוב' אסיא קג-קד תשע"ז עמ' 35 ואילך.

⁸⁷ ראה שו"ת אגרות משה חו"ד סי' רכג; שו"ת באר משה ח"ב סי' קד-קה; שו"ת ציץ אליעזר ח"י סי' ו אות ו. גדר הספק הם, שמחד גיסא מצות ביקור חולים היא מגדר גמילות חסדים, שבוודאי אפשר על ידי שליח, ומאידך גיסא ממטרות מצות ביקור חולים היא לסייע לחולה בפועל, ודבר זה הוא כעין מצוה שבגופו, וגם הצורך להתפלל על החולה יותר בולט אם בא בעצמו ורואה בצרתו. ואמנם מובא בספרים שרבי עקיבא איגר היה שוכר שליחים שיבקרו חולים בשמו (ראה משכיל אל דל (רבי הלל מקלאמיי) ח"ד כלל ב פרט א שאלה א; חוט המשולש (מהדורת תשכ"ג) עמ' רח; קרני ראם (רבינוביץ, מהדורת תשנ"ה) עמ' רא; חידושי רעק"א החדשים תשנ"ח נדרים לט ב, והאדר"ת דן בענין זה (ראה מאמרו של ר"י דנדרוביץ, המעין, גליון 200, תשעב, עמ' 147 ואילך).

⁸⁸ ברמב"ם תפילה ח א כתב ולא יתפלל ביחיד כל זמן שיכול להתפלל עם הציבור, ובשו"ע או"ח צ ח נכתב שישתדל אדם להתפלל בבית הכנסת עם הציבור. וראה בשו"ת אגרות משה חו"ד סי' כז, ושם ח"ג סי' ז, שלדעתו תפילה בציבור היא חיוב גמור, אך ראה מנחת אשר – בתקופת הקורונה סי' טז אות א, ועין יצחק – הלכות קורונה (הגר"י יוסף) עמ' ט, שאין זה חיוב גמור, אלא שצריך להשתדל מאד.

⁸⁹ ראה בס' אוצר החיים לרב והרופא יעקב צהלון (פ"ב סע' יט) אודות מגפת הדֶבֶר בגיטו רומא בשנת 1656, שהיה הסגר מוחלט, ואסרו לפתוח בתי כנסת ולהתפלל במניין.

⁹⁰ אגרות רעק"א איגרת עא.

⁹¹ בס' פסקים ותקנות רבי עקיבא איגר (יצא לאור ע"י הרב נתן גשטטנר תשל"א) בחלק הנהגות ותקנות סי' כ.

הכנסת יוכלו להתפלל במניינים בבתיים פרטיים, אך גם שם עליהם לשמור על הכללים של שמירת רווחים בין המתפללים.

ג. לאחר מכן הורו שלטונות הבריאות בישראל לאסור תפילות בבית הכנסת, אך התירו להתפלל בשטח פתוח במניין מצומצם של עשרה גברים ובמרחק של 2 מטרים זה מזה. ואף שנפסק להלכה שלא יתפלל אדם במקום פרוץ, כמו בשדה⁹², מכל מקום בשעת דוחק גדול כמו המצב של מגפת התירו הרבנים להתפלל בשטח הפתוח בתנאים הנ"ל⁹³, ואם יש אילנות טוב יותר שיעמדו שם ביניהם ויתפללו⁹⁴.

ד. לאחר מכן אסרו השלטונות להתפלל במניין אפילו בשטח פתוח, וחייבו להימנע מכל התקהלות בכל מקום. בשלב זה הורו כל גדולי הרבנים להישמע להנחיות אלה ולהתפלל ביחידות⁹⁵. היו שבקשו לשמור על תפילה במניין אף על פי שכל אחד נותר בביתו בדרך של קביעת זמן שכל אחד יעמוד במרפסת ביתו, ויראו אלה את אלה. ונחלקו הפוסקים אם מניין מתפללים שלא נמצא בבית אחד, אך רואים אלה את אלה – אם זה נחשב למניין שיכולים לומר דברים שבקדושה וקדיש⁹⁶. ויכולים גם כהנים לברך ברכת כהנים בצירוף מניין מרפסות, אך לעניין קריאת התורה, מכיוון שלא יכולים לעלות לתורה אלו שבמרפסות נכון שבעל הקורא יעלה ויברך ויעלה ויברך שבע פעמים⁹⁷. ובכל מקרה הוא דווקא כשאין רשות הרבים או אף דרך היחיד מפסיק בין המתפללים⁹⁸, ויוצאים דווקא אם שומעים את השליח ציבור, אבל מי שאינו שומע אותו לא אינו מצטרף למנין⁹⁹.

ה. לאחר מכן – בעת היציאה ההדרגתית מתנאי בידוד והסגר – התירו השלטונות תפילה במניין עד 19 אנשים בשטח פתוח. יחד עם זאת חייבו השלטונות שכל המתפללים יעטו מסכה על אפם ופיהם, ואין בזה מניעה להתפלל כך, ואף בעלי התפילה והכהנים הנושאים כפיים יכולים לעשות זאת עם המסכה, ובלבד שקולם יישמע¹⁰⁰.

ו. ובעניין נטילת ידי הכהנים על ידי הלוויים – המקור למנהג זה הוא מהזוהר¹⁰¹, ונפסק להלכה בשולחן ערוך¹⁰², ואל ללוויים לזלזל במנהג זה¹⁰³. יש שכתבו שרק לוי אחד יטול ידיו של כהן¹⁰⁴, ויש שהצדיקו את מנהג האשכנזים שכמה לוויים נוטלים ידי כהן אחד¹⁰⁵. עוד דנו הפוסקים אם החיוב ללוויים ליטול ידי הכהנים הוא גם כשיפסידו חלק מברכות שמונה עשרה של חזרת הש"ס, ואם מותר להם לעבור כנגד העומדים

⁹² שו"ע או"ח צ ה. וראה ברכות לד ב שהמתפלל בחוץ נקרא חצוף.

⁹³ וראה מ"ב שם ס"ק יא, שעוברי דרכים לכ"ע מותרים להתפלל בשדה, ולכאורה מצב המגפה החמורה הוא ק"ו. וראה מנחת אשר – בתקופת הקורונה ס"י כ, ושם מהדורה תניינא ס"י כט.

⁹⁴ מ"ב שם.

⁹⁵ וראה בשו"ת אגרות משה חאו"ח ח"ג ס"י ז, שיש מי שמרגישים שדווקא ביחידות יכולים לכווין יותר מאשר בציבור, ואמנם בתנאים רגילים פסק שם שגם במצב כזה עדיף תפילה בציבור על פני כוונה יתירה ביחידות, אך במצב חירום ופקוח נפש, כשיש חובה להתפלל ביחידות, מאד יתכן שיהיו ש"ירוויחו" בכוונת התפילה.

⁹⁶ המחבר בשו"ע או"ח נה יג פסק: צריך שיהיו כל העשרה במקום אחד ושליח צבור עמהם, והעומד בתוך הפתח מן האגף ולחוץ, דהיינו כשסוגר הדלת ממקום (שפה) פנימית של עובי הדלת ולחוץ, כלחוץ. ועל סמך זה ודעות באחרונים פסק בעין יצחק – הלכות קורונה (הגר"י יוסף) עמ' כח ואילך שלספרדים לא מקיימים תפילה במניין כשכל אחד עומד על מרפסת ביתו. לעומת זאת כתב בפר"ח ס"י נה ס"ק יג, וכדעתו הכריעו כמה מהאחרונים, ובהם המ"ב ס"י נה ס"ק נד, שכל זה דווקא בשאינן רואין אלו לאלו, אבל אם מקצתן רואין אלו את אלו בכל גווני מצטרפי להדדי, ודווקא בשעת הדחק כמבואר בשעה"צ שם סקני"ז, ונראה שלאשכנזים יכולים לקיים בדרך זו מניין. וראה שו"ת מנחת יצחק ח"ב ס"י מד; הליכות שלמה, תפילה, פ"ה ס"י"ב; מנחת אשר – בתקופת הקורונה ס"י יח, ושם מהדורה תניינא ס"י כה וס"י כז.

⁹⁷ מנחת אשר שם מהדורה תניינא ס"י כו. והוא על פי המבואר בשו"ע או"ח קמג ה כשאין בציבור מי שיוודע לקרות.

⁹⁸ שו"ע או"ח קצה א; ט"ז שם סק"ב; פרמ"ג שם בא"א סק"י"ב.

⁹⁹ ט"ז או"ח ס"י קכד סק"ב. אמנם הפרי חדש ס"י נה ס"ח חולק על הטי"ז, אך ראה במנחת אשר – בתקופת הקורונה, מהדורה תניינא ס"י לג שיש לנהוג כדעת הטי"ז.

¹⁰⁰ כן פסק הגר"י זילברשטיין.

¹⁰¹ זוהר, פ"י נשא דקמ"ו ע"ב. וראה ריקאנטי במדבר ו ב-ג שמביא מקור ממדרש רות. וראה ב"י או"ח ס"י קכח.

¹⁰² שו"ע או"ח קכח ו. וראה שו"ע הרב שם י, וערוה"ש שם טו.

¹⁰³ שו"ת אגרות משה חאו"ח ח"ד ס"י קכז.

¹⁰⁴ שו"ת שבט הקהתי ח"ב ס"י נז, בשם הגר"ש אלישיב.

¹⁰⁵ שו"ת שבט הקהתי שם.

- בתפילת שמונה עשרה, ואם לוי תלמיד חכם יטול ידי כהן עם הארץ, ועוד נידונים¹⁰⁶. ועל כן נראה שבעת מגפה עדיף שהכהנים יטלו ידיהם ללא הלוויים כדי למעט מגע קרוב ביניהם, ולכל הפחות יסתפקו בלוי אחד לכהן אחד.
- ז. המתפללים ביחידות בביתם יכוונו להתפלל בשעה שהציבור מתפללים¹⁰⁷. אמנם בשלבים המתקדמים של מגפת הקורונה אסרו בישראל ובכל העולם להתפלל בציבור בכל מקום, פרט למניין מצומצם בכותל המערבי ובמערות המכפלה, וניתן לכוון את זמן התפילה בבית לזמני תפילות אלו. כאשר לא ניתן לכוון לזמנים אלו, נראה כי ראוי לקבוע שכל היחידים יקבעו שעה מסוימת להתפלל כל אחד בביתו כעין יחד¹⁰⁸.
- ח. מי שצריך לומר קדיש על נפטר, ואינו משתתף במניין מרפסות – ילמד משניות לעילוי זכרו או זכרה¹⁰⁹.
- ט. בעת שהשלטונות התירו מניינים מצומצמים אך בריחוק זה מזה במרחק 2 מטרים – העולה לתורה והגבאי יחבשו מסכות על הפה והאף, ומותר גם לעולה לעמוד במרחק הנדרש אף על פי שלא יראה את הכתב, וישמע מפי הקורא¹¹⁰. ומכל מקום עדיף שהעולה עצמו יקרא את הפרשה שלו, ואפילו אם אינו מדייק בטעמים, ובלבד שיקרא נכונה את המילים, ויקפיד על סוף פסוק, ובמידת האפשר גם על אתנחתא.
- י. קריאת התורה בשבתות ובימים ב' ו-ה' היא דווקא בציבור¹¹¹, ולכן כשנמצאים יחידים בבידוד אין חובת קריאת התורה, ולא יוצאים ידי חובה בקריאה מחומש. אך צריך לקרוא את הפרשה שניים מקרא ואחד תרגום. ואם יוכל הקהל להתפלל בשבת הבאה – ישלמו את הפרשה שהחסירו¹¹².
- יא. ולעניין השלמות פרשיות התורה שהחסירו בשבתות שלא היה מניין – נחלקו הפוסקים אם מעיקר הדין יקראו בשבת הראשונה שמתפללים בציבור רק את הפרשה שלפניה, ולא את כל הפרשיות שהחסירו בשבתות האחרות¹¹³, או שישלמו את כל הפרשיות שהציבור החסיר¹¹⁴. ובמקרה כזה יקראו לכהן את כל הפרשה מהשבת שעברה ועד שני של פרשת השבוע, ואחר כך יקראו לשאר העולים בפרשת השבוע¹¹⁵. אמנם אם החסירו הקריאה בתורה בשבת שיש בה שתי פרשיות – אין משלימים בשבת שאחריה¹¹⁶, וכן אם בשבת שחזרו לקרוא בתורה קוראים שתי פרשיות – אין מוסיפים עליה את הפרשה שהחסירו¹¹⁷. ויש מי שכתב שבעת מגפת הקורונה, שהפסיקו להתפלל בכל בתי הכנסיות מחמת הסכנה למשך כמה שבועות, וחזרו להתפלל בתנאים מגבילים, ויש חשש שיצטרכו עוד לחזור ולהימנע מתפילה בציבור – מעיקר הדין אין קוראים אלא את הפרשה של אותו שבוע שבו מתפללים במניין¹¹⁸. ומכל מקום מכיוון שמדובר במחלוקת הפוסקים בדבר

¹⁰⁶ ראה מג"א סי' קכח סק"י; מ"ב שם סקכ"ב; שו"ת שבט הלוי ח"ח סי' מז; שו"ת שרגא המאיר ח"ח סי' לו; שו"ת תשובות והנהגות ח"ג סי' מח; שו"ת ציץ אליעזר חט"ו סי' כב, ושם חכ"א סי' ז.

¹⁰⁷ שו"ע או"ח צ.ט. וראה בהליכות שלמה, תפילה, פ"ה סי"ח ודבר הלכה שם, שהיינו דווקא שיתכווין להצטרף למניין מסוים, שהרי בערים גדולות יש מניינים בכל שעות היום. וכן כתב במרומי שדה ברכות דף ו.ו.

¹⁰⁸ מנחת אשר – בתקופת הקורונה סי' יז.

¹⁰⁹ מנחת אשר – בתקופת הקורונה סי' כב.

¹¹⁰ מנחת אשר שם סי' כג, ושם מהדורה תניינא סי' לא. וראה ראיותיו שם.

¹¹¹ ראה הליכות שלמה, תפילה, מילואים סי' יז.

¹¹² שו"ע או"ח קלה א.

¹¹³ אגודה מגילה פ"ג סי' ל; שו"ת מהר"ם מינץ סי' פה; רמ"א או"ח קלה ב; מג"א שם סק"ד; שערי אפרים שער ז סי"ט, ושם סל"ט.

¹¹⁴ כך משמע באור זרוע ח"ב הל' שבת סי' מה. וכן פסקו אליה רבה סי' קלה ס"ב; שו"ת מהר"ם שיק חאו"ח סי' שלה, בשם החת"ס, שהעיד שכך נהג הגר"י אדלר הלכה למעשה; הגר"א בתוספת מעשה רב אות לד; ערוה"ש או"ח קלה ו; החו"א, הובא בסי' פאר הדור ח"ג עמ' לג; חזון עובדיה שבת ח"ב עמ' שלב; ילקוט יוסף הל' קריאת התורה עמ' כ, ועין יצחק – הקורונה בהלכה (הגר"י יוסף), עמ' נג ואילך; שו"ת בצל החכמה ח"א סי' ז. וראה מ"ב סי' קלה סק"ז שהביא שתי הדעות.

¹¹⁵ שו"ת יביע אומר ח"ט חאו"ח סי' כח.

¹¹⁶ שו"ת מהר"ם מינץ סי' פה; מג"א סי' קלה סק"ד.

¹¹⁷ מ"ב סי' קלה סק"ז.

¹¹⁸ מנחת אשר – בתקופת הקורונה, מהדורה תניינא סי' לד. ונימוקו: לפי השערי אפרים שער ד סל"ט דין השלמה הוא דווקא אם הציבור התפלל אך מאיזה סיבה לא קרא בתורה, אבל לא נאמר דין השלמה במקרה שהציבור כלל לא התקבץ לתפילה; ועוד, לפי שו"ת שבות יעקב ח"ג סי' ו דין השלמה נאמר רק אם בטלו הציבור את קריאת התורה פעם אחת אבל אין דין השלמה אם הציבור לא התפלל מספר שבתות.

שהוא תקנה, מכיוון שיש סכנה בשהייה ממושכת של קיבוץ אנשים – בוודאי לא נכון להאריך את התפילה על ידי קריאת פרשיות נוספות.

ובעניין ההפטרות – לכל הדעות אין משלימים מה שהחסירו¹¹⁹.

יב. יש מחולי קורונה שמאבדים את חוש הטעם, אך מכל מקום יברכו ברכה ראשונה על המאכלים¹²⁰.

יג. אף שתלמוד תורה הוא כנד כולם בחשיבותו¹²¹, ואין העולם מתקיים אלא בשביל הבל תינוקות של בית רבן¹²², ותורה מגנא ומצלא¹²³, אך היכא דשכיח היזיקא שאני¹²⁴, ואין דבר העומד בפני פקוח נפש, ולכן כשברור שהתקבצות אנשים יחד בזמן מגפה גורמת להדבקה ולסכנה של כל אחד ושל הכלל, אין ברירה אלא לסגור את תלמודי התורה והישיבות, ולהמשיך ללמוד תורה בדרכים אחרות¹²⁵.

8. ברכת הגומל

א. מי שחלה במחלת הקורונה וסבל מדלקת ריאות, ובוודאי אם היה מונשם – חייב לברך הגומל לאחר שהבריא. ומי שהנגיף נמצא בקרבו בבדיקות דם, וסבל מתסמינים קלים דמויי שפעת – אם הוא אדם בריא בעיקרו, לא יברך הגומל; ואם הוא אדם עם גורמי סיכון – יש מקום שיברך ברכת הגומל¹²⁶. אבל מי שיצא מבידוד ולא היה חולה – לא יברך ברכת הגומל¹²⁷.

ב. ומי שחייב בברכת הגומל אבל לא ניתן להתקבץ במניין – יכול לברך את הברכה בוועידת וידיאו (כגון זום), כי דין עשרה בברכת הגומל הוא לא כדין דבר שבקדושה שצריכים העשרה להיות בבית אחד, אלא מדין פרסום הנס, ולכן די שכולם רואים את המברך גם בווידיאו¹²⁸. ואף שלכתחילה צריך לברך ברכת הגומל בתוך שלושה ימים מההחלמה, אבל אם אין אפשרות כזו – ובתקופת מגפת הקורונה לא היו מניינים, וברכת הגומל צריכה עשרה גברים – יש לו תשלומים כל זמן שירצה, וכששוב יחזרו להתפלל במניין – יברך אז¹²⁹.

9. שבת ויום טוב

א. כאשר על פי השלטונות חייבים ללכת עם מסכה על הפה והאף, ועם כפפות על הידיים כדי למנוע הידבקות והדבקה – מותר לצאת כך גם לרשות הרבים אף שאין בו עירוב¹³⁰.

ב. מותר להשתמש באלכו-ג'ל בשבת, ואין בו משום ממחק¹³¹.

¹¹⁹ עין יצחק - הקורונה בהלכה (הגר"י יוסף), עמ' נז.

¹²⁰ מנחת אשר - בתקופת הקורונה, מהדורה תניינא סי' מג. וראה נימוקיו שם.

¹²¹ משנה פאה א א.

¹²² שבת קיט ב.

¹²³ סוטה כא א.

¹²⁴ פסחים ח ב.

¹²⁵ וראה בספרו של ש"י עגנון "ספר, סופר וסיפור", שמתאר את המגפה בתקופת אחיו הגדול של המהר"ל מפראג וחברו של הרמ"א - ר' חיים ב"ר בצלאל, בעל "ספר החיים": בימים הרעים ששלטה המגפה ... והסגירו אותו ואת אנשי ביתו שני חודשים, נתבטלו הישיבות ... ולא נתנהו דאגותיו להשתעשע בהוויות אביי ורבא, ולירד לעומק ההלכה.

¹²⁶ ראה בקונטרס נאות מרדכי (הגר"מ גרוס), בחלק שו"ת לעת צרה. וראה מנחת אשר - בתקופת הקורונה מהדורה תניינא סי' טז(א).

¹²⁷ מנחת אשר - על מגפת הקורונה, מהדורה תליתאה סי' ו.

¹²⁸ פסקי קורונה של הגר"צ שכטר.

¹²⁹ שו"ע או"ח ריט ו. יש מי שהגבילו לברך עד שנה מההחלמה (שו"ת שבט הקהתי ח"א סי' ק. וראה חזון עובדיה, ברכות, עמ' שנח); ויש שכתבו שהחיוב לא פוקע לעולם, ויכול לברך אפילו אחרי כמה שנים (שו"ת בצל החכמה ח"ה סי' פח אות ב; הלכה ברורה סי' ריט, בבירור הלכה אות כה). וראה מנחת אשר - בתקופת הקורונה מהדורה תניינא סי' כב שכתב שיכול לברך רק עד שלושים יום.

¹³⁰ ראה קונטרס מנחת אשר - בתקופת הקורונה סי' ט, ומהדורה תניינא סי' יג; עין יצחק - הקורונה בהלכה (הגר"י יוסף), עמ' נ-נא.

¹³¹ מנחת אשר - בתקופת הקורונה מהדורה תניינא סי' טז(ג).

- ג. בבתי חולים, אף שיש מערכת אוטומטית שבודקת את חום הגוף של כל הנכנסים, מותר לבקר בשבת חולים, כי הנכנס הולך לפי תומו וללא כל מעשה מצידו והוא בא לקיים מצווה גדולה¹³².
- ד. מותר לנסוע בעיר בשבת ובחג ברכב עם כרוז להודיע לרבים כשיש כאלה שהיו במגע עם פלוני שנמצא נשא חיובי לנגיף. עדיף לעשות כל זאת על ידי גוי, ואם אי אפשר – מותר גם על ידי יהודי¹³³. וכן מותר מדין פיקוח נפש לחולה קורונה להתפנות בשבת למקום שבו מרוכזים חולי קורונה כדי למנוע הדבקה אחרים.
- ה. חולה קורונה שהחלים יש סברה רפואית חזקה שיש בדמו נוגדנים ולכן מתן פלזמה מחולה כזה לחולה פעיל יש בו כדי להציל נפש. לפיכך אם ברור לרופאים שזה שהבריא יכול לשמש כתורם נוגדנים למי שנמצא במצב קשה – מותר לו לנסוע בשבת כדי לתרום את הפלזמה, ועדיף שישע עם נהג גוי.
- ו. חולה הסובל מדיכאון או מחרדות ופחדים שנמצא בטיפול ובמעקב פסיכולוגי, ובידוד מלא ללא קרובים וידידים בימי שבת ומועד עלולים לדרדר את מצבו הנפשי – אם לדעת המטפלים בו שיחה בטלפון יכולים להועיל לו, מותר לו לטלפן לקרוב משפחה או למטפל כדי להפיג את הבדידות, או בווידיאו דרך מחשב, ועדיף שיעשה זאת בשינוי¹³⁴.
- ז. יולדת שצריכה לנסוע לבית חולים בשבת, ורוצה שבעלה ילווה אותה, מותר לו לנסוע אתה¹³⁵ גם אם לא ירשו לו להישאר אתה בבית החולים מחשש להדבקה חולים אחרים, ויחזור עם נהג גוי¹³⁶.
- ח. נהג אמבולנס שנקרא כדי לפנות מבית חולים לבידוד ביתי חולה קורונה במצב קל – אם ידוע לו שבאותו בית חולים נוצרה מצוקת אשפוז, ולכן חייבים לפנות את החולים הקלים כדי לתת מקום לחולים היותר קשים, וגם אין אפשרות לאשפוז במחלקה אחרת מחמת החשש להדבקה – מותר לנסוע ולהביאו לביתו; ואם אין לו דרך לברר – מותר מדין ספק פקוח נפש.
- ט. צוות רפואי המטפל בחולי קורונה צריך להתקלח כשיחזור מביתו כדי למנוע הדבקה, ובשבת – יש מי שכתב שמותר לו להתקלח רק במים צוננים¹³⁷, ויש מי שכתב שמותר גם במים פושרים¹³⁸. וביום טוב לכל הדעות מותר אפילו במים פושרים.
- י. חולה מאומת שנדבק בקורונה והבריא, והרופאים רוצים לקחת ממנו דם שמכיל נוגדנים לנגיף הקורונה על מנת להזריק לחולה קשה בתקווה שזה יועיל לו להתגבר על הנגיף – מותר לנסוע לבית חולים גם בשבת וביום טוב כדי לתרום את הדם, ועדיף שישע ויחזור עם נהג גוי.
- יא. אחד התסמינים של מחלת הקורונה הוא איבוד חוש הריח. לפיכך לא יברך על הבשמים בהבדלה במוצאי שבת¹³⁹. ואם נתכוין להוציא בני ביתו הקטנים שהגיעו לחינוך רשאי לברך על הבשמים, אף שהוא עצמו אינו יכול להריח¹⁴⁰. ומכל מקום מי שאינו יכול להריח

¹³² מנחת אשר – על מגפת הקורונה, מהדורה תליתאה סי' ז.

¹³³ מנחת אשר – בתקופת הקורונה סי' יג.

¹³⁴ וראה פסקי קורונה של הגר"צ שכטר, פורסם באתר <https://www.kolcorona.com/rav-schachter-official-pesakim>.

¹³⁵ בעצם ההיתר ללוות יולדת בנסיעה לבית חולים בשבת – ראה בספרי "הרפואה כהלכה" כרך ב עמ' 256 בסעי' לא.

¹³⁶ מנחת אשר – בתקופת הקורונה סי' טו.

¹³⁷ פסקי קורונה של הגר"צ שכטר, פורסם באתר <https://www.kolcorona.com/rav-schachter-official-pesakim>. האיסור לרחוץ כל גופו בשבת במים חמים אפילו אם הוחמו בערב שבת הוא משום גזרת הבלנין – שבת מ' א; רמב"ם שבת כב ב; שו"ע או"ח שכו א. ואף שהמנהג הוא לא לרחוץ בשבת אפילו במים צוננים – ראה מג"א שם סק"ח ומ"ב שם סקכ"א, אך במצב כזה אין להחמיר.

¹³⁸ מנחת אשר – בתקופת הקורונה מהדורה תניינא סי' טז(טז). וראה הגהות רעק"א לשו"ע או"ח שז ה ושם שכו א, שהתיר רחיצה בשבת במים שהוחמו מערב שבת למי שמצטער. ומכל מקום נראה שעדיף במים שהוחמו בדוד שמש ולא בחשמל, ובכל מקרה יזהר מסחיטה.

¹³⁹ טושו"ע או"ח רצז ה; שו"ת תרומת הדשן פסקים וכתבים סי' רד.

¹⁴⁰ ואמנם בטושו"ע שם כתב שיכול להוציא גם גדולים אם אינם יודעים לברך בעצמם, וכן הכריע בשו"ת שבות יעקב ח"ג סי' כ, אך רוב האחרונים חלקו בזה על השו"ע, וכן הכריע במ"ב שם סק"יג שדווקא להוציא בני ביתו הקטנים שהוא מדין חינוך, אבל לא גדולים אפילו מי שאינו יודע. וראה שו"ת רדב"ז ח"ה סי' ב' אלפים שכא שכתב שלא יברך,

- יכול לענות אמן על ברכת הבשמים בהבדלה, ואין ענייתו נחשבת הפסק כיון שהוא מסדר ההבדלה ומכבוד המצוה¹⁴¹.
- יב. בתפילה בליל שבת, המתפלל ביחידות יאמר אחרי שמונה עשרה רק את פרשת 'ויכולו' ולא יאמר 'מגן אבות'¹⁴².
- יג. הפיוט אנעים זמירות שנאמר בשבת נתקן להיאמר בציבור, ולכן המתפלל ביחידות לא יאמר פיוט זה¹⁴³.
- יד. מי שיצא מבידוד בחול המועד ולא היה סיפק בידו להסתפר לפני החג – מותר להסתפר בחול המועד¹⁴⁴.
- טו. רופא מותר לכבס את בגדי הרופא או המנתח בחול המועד¹⁴⁵.

10. פסח

- א. נהגו הבכורים להתענות בערב פסח, אך כבר השתרש המנהג שהם עושים סיום מסכת, או משתתפים בסיום מסכת, ובסעודת המצווה לסיום המסכת הם נפטרים מהצום. אכן בתקופת מגפת הקורונה, כאשר אסור להתקהל יחד, ובפרט מי שנמצא בבידוד, אם הוא בכור צריך ללמוד לבדו מסכת ולסיימה, כדי להיפטר מהצום. ואם הוא לא בר הכי, יכול לסיים סדר משניות, או אף משניות של מסכת אחת אם לומד בעיון, או אפילו ספר נביאים אם לומד בעיון¹⁴⁶, אלא שבספרים כאלה יכול לפטור עצמו בלבד ולא אחרים¹⁴⁷. בעת מגפת הקורונה התירה הרבנות הראשית לישראל בשעת הדחק לשמוע סיום מסכת דרך טלפון, או דרך אמצעי תקשורת אחרים¹⁴⁸.
- ב. מכירת חמץ יכולה להיעשות על ידי חתימה והעברת טופס ההרשאה לרבנים בפסק או במייל וכד', ובדוחק גדול ובמקום שאי אפשר למסור את השליחות מותר לתת הרשאה לרב בטלפון¹⁴⁹.
- ניתן למכור חמץ גם דרך אתרים של רבנים המוכרים חמץ.
- ומי שהוא מורדם ומונשם – יכולים למנות עבורו שליח שימכור את חמצו מדין זכין לאדם שלא בפניו¹⁵⁰.
- ג. יש שפסקו להימנע כליל משריפת חמץ בחוץ, ולקיים מצות ביעור חמץ על ידי פירור החמץ לגדלים של פחות מכזית, והשלכתם לאסלה בשירותים¹⁵¹. ונראה שזה דווקא במקום שיש עוצר ואיסור לצאת מהבתים לשום מטרה, או כאשר מתאספים רבים יחד לשרוף את

וראה מה שהעיר על דבריו בהגהות רעק"א סוסי" רצז. וראה באריכות בשו"ת יביע אומר ח"ד חאו"ח סי' כד. וראה בשו"ת חלקת יואב מהדו"ק אונס סי' ד. ואמנם במ"ב שם סק"א כתב שמדובר במי שאין לו חוש הריח, אבל בשו"ת הלכות קטנות ח"ב סי' קפג כתב שהוא-הדין גם במי שיש לו נזלת, שלמרות שזה רק מצב זמני, ודומה למצב בקורונה.

¹⁴¹ מנחת שלמה על מסי' פסחים עמ' רח"ץ. וראה הליכות שלמה, מועדים ח"ב פט"ז בארחות הלכה הע' 35.

¹⁴² שו"ע חאו"ח רסח י, ובמ"ב שם סק"ד. היינו אפילו מתפללים במניין בבית אין אומרים מגן אבות, ובוודאי כשמתפללים ביחידות. וראה מנחת אשר – בתקופת הקורונה, מהדורה תניינא סי' כח. אמנם בירושלים העתיקה נהגו לומר מגן אבות בכל מקום שמתפללים – ראה עין יצחק – הלכות קורונה (הגר"י יוסף) עמ' יז, ושם עמ' נא. וראה מנחת אשר שם.

¹⁴³ פסקי קורונה של הגר"צ שכטר, פורסם באתר <https://www.kolcorona.com/rav-schachter-official-pesakim>. וראה שם שהביא בשם הגר"ד סולובייצק שדין פיוט זה כדבר שבקדושה, עיי"ש.

¹⁴⁴ מנחת אשר – בתקופת הקורונה, מהדורה תניינא סי' מד.

¹⁴⁵ מנחת אשר שם סי' מו.

¹⁴⁶ ראה בכל אלה בפסקי תשובות סי' תע אות ט, ובמקורות שציינ. וראה שו"ת אגרות משה חאו"ח ח"א סי' קנו, ושם ח"ב סי' יב, שפסק שיוצא גם בסיום ספר מקרא, אך דווקא אם למד כפי פירושי רבותינו הראשונים ולא מפירושים של אנשים בעלמא.

¹⁴⁷ שו"ת יביע אומר ח"א חאו"ח סי' כו.

¹⁴⁸ וכן פסק הרב הרשל שכטר, פורסם באתר של ישיבה-יוניברסיטי. וכן פסק במנחת אשר – בתקופת הקורונה סי' יב סק"ו.

¹⁴⁹ פס"ד של רבני הבד"ץ עדה חרדית בירושלים, בראשות הגאב"ד הגר"ט וייס, והראב"ד הגר"מ שטרנבוך. וכן בעין יצחק – הלכות קורונה (הגר"י יוסף) עמ' כה ואילך; ובמנחת אשר – בתקופת הקורונה, מהדורה תניינא סי' לו.

¹⁵⁰ עין יצחק – הלכות קורונה (הגר"י יוסף) עמ' כז.

¹⁵¹ פס"ד של הגר"ד פיינשטיין, והגר"ש קמינצקי, והגר"צ שכטר בארה"ב.

- החמץ, אבל במקום שמותר לצאת מעט (כמו בישראל שהתירו לצאת עד 100 מ' מהבית) - אם שורף את החמץ בעצמו, ובכמות קטנה של חמץ - לא נראית סברא לאסור.
- ד. מי שנמצא בבידוד ומתפלל ביחידות - יש אומרים שלא אומר הלל בתפילת ערבית של ליל הסדר¹⁵², כי זה נתקן דווקא בציבור¹⁵³; ויש אומרים שגם יחיד יכול לומר הליל בערבית בליל הסדר¹⁵⁴.
- ה. אנשים הנמצאים בבידוד, ובעיקר זקנים וזקנות שבני משפחותיהם מצווים להימנע מלהשתתף עמם מחשש שידביקו אותם בנגיף, צריכים לעשות את הסדר כהלכתו לבדם¹⁵⁵.
- ו. בנוסח "הא לחמא עניא" שבפתיחת ההגדה אומרים "כל דכפין ייתי וייכול", והרי ברור שאין מכניסים עניים לבית בעת המגפה, אך מכל מקום יאמרו זאת כי הכוונה היא זכר למקדש שהיו מזמינים לאכול אתם קרבן פסח¹⁵⁶.
- ז. אחד התסמינים של מחלת קורונה היא איבוד חוש הטעם. ומכל מקום גם במצב זה יוצא ידי חובת אכילת מצה בליל הסדר ויכול לברך עליה, כי יוצא גם אם בלע מצה, אבל ביחס למרור מכיוון שלא יצא אם בלע ולא הרגיש טעם המרירות בפיו - יאכל בלא ברכה¹⁵⁷.
- ח. תפילת יזכור יכולים לומר ביחידות.

11. ספירת העומר

- א. מנהג כל ישראל להימנע משמיעת מוזיקה בכלי נגינה, ואפילו מקלטות. אכן בתקופת מגפת הקורונה, כאשר נגזר על כל אחד להיות בבידוד, אם מדובר באנשים בודדים, ובוודאי כשהם חולים וזקנים, וכן בילדים שקשה להם לשהות תקופה ארוכה בבידוד - יש מקום להקל שמיעת מוזיקה בקלטות, בוודאי אם מדובר בשירה בפה, אך הוא-הדין גם בכלי נגינה, אם יש בזה כדי לרומם את מצב הרוח של הבודדים¹⁵⁸. ואם יכול להסתפק בשירה המעוררת את האדם, אך איננה מביאה לריקוד ומחול, או בשמיעת פרקי חזנות - עדיף, כי זה מותר לכל אדם גם לא בעת מגפה¹⁵⁹. אבל אין להקל לבריאים שאינם במצב נפשי קשה בגין הבידוד¹⁶⁰.
- ב. בדין תספורת בספירת העומר - מכיוון שבתקופת הקורונה נסגרו כל המספרות והיה אונס שלא יכלו להסתפר, יש מי שכתב שבמקום צורך יכול לשנות את המנהג האבלות בספירה, כך שגם אם נהג מנהגי אבלות עד ל"ג בעומר יכול להחליף לנהוג אבלות מ"ח

¹⁵² לנוהגים כן על פי המבואר במחבר או"ח תפז ד.

¹⁵³ ביאור הגר"א או"ח ס"י תפז סק"ד. וראה בס' נפש הרב (הגר"ד סולובייצק) עמ' רכב.

¹⁵⁴ ברכ"י או"ח ס"י תפז אות ח; כף החיים ס"י תפז ס"ק לט-מב. וכן כתב במנחת אשר - בתקופת הקורונה, מהדורה תניינא ס"י לט-מ.

¹⁵⁵ מצב זה הוא קשה מאד מבחינה רגשית-חברתית, והיו כמה רבנים שהתירו שימוש באמצעים טכנולוגיים של וידאו וכד' כדי לשתף את הזקנים עם בני משפחתם העורכים את הסדר. שימוש בטכנולוגיות כאלה אסור גם ביום טוב (ראה בעין יצחק - הלכות קורונה (הגר"י יוסף) עמ' לה ואילך; מנחת אשר - בתקופת הקורונה, מהדורה תניינא ס"י מא). יש מי שהציע לערוך חלקים מסויימים מהסדר באמצעות תקשורת וידאו וכד' אחרי מנחה גדולה בערב פסח, שאז אין איסור בשימוש באמצעים טכנולוגיים כאלה, ובזמן שבת המקדש היה קיים הקריבו את קרבן פסח אחרי תמיד של בין הערביים לפני כניסת החג, ורק אותם חלקים בסדר שחייבים להתקיים אחרי צאת הכוכבים יעשו בבדידותם (הרב י. בן נון).

¹⁵⁶ פסקי קורונה של הגר"צ שכתר.

¹⁵⁷ מנחת אשר - בתקופת הקורונה ס"י ל, מסתפק אם כדי לצאת ידי חובת מרור די בדרך אכילה, (לאפוקי בליעה), או שהרגשת טעם המרור היא הכרחית לקיום המצווה. ולכן מכריע שלא לברך מחמת הספק.

¹⁵⁸ ביסוד איסור שמיעת מוזיקה בכלי נגינה לא מצאנו לקדמונים שאסרו זאת במפורש, ואיסור כזה לא מוזכר בשולחן ערוך. אך כתבו האחרונים שיש בזה איסור גמור מדיני אבלות בימי ספירת העומר - ראה ערוה"ש או"ח תצג ב; מועד לכל חי ס"י ו אות יא; שו"ת אגרות משה חאו"ח ס"י קסו, ושם ח"ג ס"י פז, ושם ח"ד ס"י כא, ושם ח"ה ס"י סז וס"י קלו; שו"ת מנחת יצחק ח"א ס"י קיא; שו"ת משנה הלכות ח"ח ס"י קפח, ושם ח"א ס"י תב-תג; שו"ת יחוה דעת ח"א ס"י מה, ושם ח"ג ס"י ל, ושם ח"ו ס"י לד, ועוד. וכן אסרו גם שמיעת שירה בפה - ראה הליכות שלמה מועדים ח"א פ"א ס"י"ד והעי' 53; שו"ת שבט הלוי ח"ח ס"י קכז; שו"ת ציץ אליעזר חט"ו ס"י לג. אכן כאשר מדובר במצב של מחלה ובקושי נפשי - אין מקום להחמיר. וכן כתב בעין יצחק - הקורונה בהלכה (הגר"י יוסף), עמ' מד ואילך. וראה הליכות שלמה שם העי' 54 שהגרש"ז אויערבאך הורה פעם להתיר נגינה בפסנתר בבית חולנית כדי לחזק רוחה כי אין המטרה לשמוח אלא להקל מעליה הפחד.

¹⁵⁹ הליכות שלמה מועדים ח"א פ"א ס"י"ד והעי' כב.

¹⁶⁰ מנחת אשר - בתקופת הקורונה, מהדורה תניינא ס"י מז.

אייר, ולפי זה יוכל להסתפר אחרי הפסח¹⁶¹; ויש מי שכתב שאבלות ספירת העומר היא בגדר אבלות י"ב חודש על אביו ואמו¹⁶², ובמצב כזה מותר להסתפר משיגערו בו חבריו¹⁶³; ויש מי שכתב, שבכל מקרה של אונס מצד אחרים וכשדבר האונס מפורסם יכול להסתפר בימי הספירה, והיינו דווקא בשיער הראש אבל לא בזקן¹⁶⁴.

ג. בדין נישואין – נהגו ישראל – פרט ליהודי תימן – שלא לשאת נשים בימי הספירה מדין אבלות¹⁶⁵. אבל מצינו בפוסקים מצבי דחק שונים שהתירו לשאת אשה¹⁶⁶, ולכן הובאה לידיעת הציבור ביום ח ניסן תש"פ החלטת מועצת הרבנות הראשית לישראל מיום י"ט תמוז תשע"ט שבנסיבות מיוחדות בסמכות הרב המקומי לערוך חופה וקידושין גם בימים שנהגו שלא לשאת נשים כמו בספירת העומר ובימי בין המצרים.

12. ראש השנה

א. בעניין התפילות בראש השנה כתב הגאון רבי עקיבא איגר¹⁶⁷, שהתפילה בראש השנה הוגבלה לחמש שעות בלבד, חלק מהפיוטים לא ייאמרו כלל, והחזנים ובעלי התפילה לא יאריכו בניגונים.

ב. כולם חייבים לאכול משהו לפני התפילה, ומי שמרגיש חולשה ילך תיכף אחרי תקיעות מיושב לביתו ויקדש ויאכל ארוחה מלאה, אף שזה הפסק בין תקיעות מיושב לתקיעות מעומד.

13. יום הכיפורים

א. בעניין תפילה ביום הכפורים כתב הגאון רבי עקיבא איגר¹⁶⁸, שבשחרית לא יאמרו סליחות ופיוטים, ויסיימו את כל התפילות עד שעה 10, שאז יסגרו את כל בתי הכנסת. חייבים לקצר בחזנות ובניגונים, ויהיו הפסקות בין התפילות למנוחה. והיו שני רופאים בבית הכנסת, וכל אחד מחוייב להתייעץ עם הרופאים מיד כשמרגיש לא טוב ולשמוע למה שיאמרו בעניין אכילה ושתיה.

ב. בזמן מגיפה, אם הרופאים אומרים שהתענית תזיק לבריאים, מותר לכולם לאכול כדי צורכם אפילו ביום הכיפורים¹⁶⁹, וצריך להכריז ולהודיע ברבים שאין להתענות, וגם אין צריך תשלומים לתענית¹⁷⁰.

ומספרים על ר' ישראל סלנטר, אבי תורת המוסר, שבעת מגיפת כולירע בוילנה בשנת תר"ט (1848) הוא בעצמו עלה על הבימה ביום הכיפורים שחל להיות בשבת, ודרש שהקהל לא יתענה, ויש מוסיפים שהוא בעצמו קידש על היין וטעם בפניהם^{171, 172}.

¹⁶¹ שו"ת אגרות משה חאו"ח ח"א סי' קנט.

¹⁶² ראה דעת הגרי"ד סולובייצק, הובא נפש הרב, עמ' קצא.

¹⁶³ וראה רמ"א יו"ד שצ ד שהשיעור הוא ג' חודשים, ובשו"ת אגרות משה חיו"ד ח"ג סי' קנו כתב שבימינו שמסתפרים בתדירות יותר גבוהה השיעור הוא ב' חודשים.

¹⁶⁴ עין יצחק - הקורונה בהלכה (הגר"י יוסף), עמ' מח ואילך.

¹⁶⁵ טושי"ע או"ח תצג א. ומקורו בגאונים - ראה אוצר הגאונים, יבמות סב ב, ותשובות הגאונים סי' שעו-שעו. אבל לא מוזכר מנהג זה בתלמוד, ולא הובא מנהג זה ברמב"ם.

¹⁶⁶ האריך בכך הרב רצון ערוסי בתשובה כת"י.

¹⁶⁷ בסי' פסקים ותקנות רבי עקיבא איגר (יצא לאור ע"י הרב נתן גשטטר תשל"א) בחלק הנהגות ותקנות סי' כ.

¹⁶⁸ בסי' פסקים ותקנות שם.

¹⁶⁹ שו"ת חת"ס ח"ו סי' כג; שו"ת רמ"ץ חאו"ח סי' לט; שו"ת דברי נחמיה חאו"ח סי' מ-מא.

¹⁷⁰ שו"ת דברי מלכאל ח"ג סי' כו.

¹⁷¹ הרב יחיאל יעקב וויינברג, תלמיד תלמידו של רבי ישראל סלנטר, מעיד על אירוע זה בפירוט בספרו שו"ת שרידי אש (מוסד הרב קוק), חלק רביעי עמ' רפט. וראה שו"ת מצפה אריה מהדו"ת חחו"מ סי' מה; המועדים בהלכה עמ' פג; סי' ימים נוראים לשי"י עגנון, עמ' רעג; סי' מקור ברוך ח"ב פ"א. ויש מוסיפים שרי"י סלנטר ציווה להכריז שבטרם תחילת יום הכיפורים ישבע כל יהודי כי החל מרגע זה ועד צאת היום הקדוש הוא לא יאכל כשיעור, ועל ידי זה יצא שאין איסור תורה לאכול מצד יום הכיפורים אלא רק מצד השבועה, כי אין איסור חל איסור, וממילא יהיו מותרים מן התורה לאכול חצי שיעור (ראה שו"ת רבי"ז סי' יא, ומה שכתב בזה). וראה עוד בסי' תנועת המוסר ח"א עמ' 152 ואילך. וכן ראה עוד בסי' ר' ישראל סלנטר (ע. אטקס), עמ' 183. וראה בשו"ת אגרות משה חאו"ח ח"ג סי' צא שהגאון ר' ישראל סלנטר ציווה שעת מחלת כולירע מתפשטת שכל בני העיר, אף שהיו בריאים, יאכלו ביום הכיפורים כדי שלא יחלו, מפני שהרעבים עלולים להדבק יותר. אמנם ראה בשו"ת מנחת שלמה ח"א סי' לא (ובהליכות שלמה מועדים ח"ב פ"ה הע' 58), שיש עדויות שר' ישראל סלנטר בעצמו לא אכל.

¹⁷² ויש עדויות שאביו של החפץ חיים נפטר בוילנה ממחלת הכולירע בשמחת תורה שבועיים אחרי אותו יום כפורים.

וכן מסופר שבשעת המגיפה בשנת תר"ח הכריז האדמו"ר ר' שלום מבעלזא, שכל מי שמרגיש חולשה רבה ישתה או יאכל כפי הצורך לחזק ליבו¹⁷³. ועוד יש מי שכתב שבעל השואל ומשיב אף הוא הורה לקהילת אסטראה בשנת תרל"ג (1873) שלא להתענות, הן חולים והן בריאים, ויאכלו פחות-פחות מכשיעור¹⁷⁴. וכן נהג הראי"ה קוק שבהיותו רב בזוימל פרצה שם מגפת החולירע, והורה לאכול "אכילה קלה" (לא מפורט האם פחות מכשיעור או יותר) ביום הכיפורים, ועשה כך בעצמו בבית הכנסת בזמן התפילה והקהל בעקבותיו¹⁷⁵. אמנם יש מי שכתב להודיע הדבר הגדול הזה לדורות עולם, אשר בתלתא הוי חזקה, מאלפים ורבות אנשים ונשים ת"ל, התענו כולם בצום כיפורים דשנת תקצ"ט, ות"ט, ותרמ"ז בכל מדינתנו אז, ולא קרה להם כל רע חלילה, ונודע זאת כמעט בכל העולם אז¹⁷⁶. ובעצם נראה שאין מחלוקת עקרונית ביניהם, אלא כפי שכתבתי לחלק בין מה שהרופאים סבורים ביחס למגיפה הנידונה - אם צום מחמיר את הבעיה, מותר לאכול ביום הכיפורים, ואם לאו - אסור.

ג. ואם מדובר בסוג מגיפה שלדעת הרופאים אין יתרון באכילה או בשתיה, אסור לבריאים להימנע מצום ביום הכיפורים. ואמנם לפי הידע הקיים היום, ארבעה חודשים אחרי פרוץ המגיפה החדשה, מגפת הקורונה איננה תלויה באכילה ושתיה, ולפיכך מי שהוא בריא, או שיש לו תסמינים קלים בלבד – חייב לצום¹⁷⁷.

14. פורים

- א. מי שהפסידו את קריאות התורה של פרשות שקלים, פרה והחודש – אין להם תשלומין¹⁷⁸.
- ב. במצב של הסגר או בידוד שאסור לצאת לבית הכנסת או להתכנס במניין – אסור לצאת גם לקריאת פרשת זכור, אף שהיא לדעת פוסקים רבים מן התורה. ומכל מקום יקרא את פרשת זכור ביחידות מתוך חומש, שאף שאינו יוצא ידי המצווה, אבל יש בזה משום זכירת עמלק¹⁷⁹.
- ג. אם הסתיים הבידוד או ההסגר עד פורים – יכוין לקיים מצות זכירת עמלק בקריאת התורה של "ויבא עמלק"; ואם גם אז עדיין יהיה בבידוד יכוין לצאת ידי חובת זכירת עמלק בפרשת כי תצא.
- ד. כמו כן הנמצא בבידוד יקרא את המגילה בפורים ביחידות בביתו¹⁸⁰. וכמובן עדיף שיקרא ממגילה כשרה ויברך את הברכות שלפניה, ואם אינו יודע לקרוא – טוב שמישהו יקרא עבורו מבחוץ. ומכל מקום איננו יוצא ידי חובת מקרא מגילה בשמיעה דרך טלפון, רדיו או כל אמצעי אלקטרוני אחר¹⁸¹.
- ה. הנמצא בבידוד יכול למנות שליח לקיים מצות משלוח מנות ומתנות לאביונים.

¹⁷³ ימים נוראים, לש"י עגנון, עמ' רעג.

¹⁷⁴ שו"ת מצפה אריה שם.

¹⁷⁵ לשלשה באלול, עמ' ט.

¹⁷⁶ סי' ראשית בכורים דל"ג, הובא בס' המועדים בהלכה עמ' פד. ובשו"ת מצפה אריה שם, הביא שחלקו רבני ווילנא על ר' ישראל סלנטר. וראה מטה אפרים סי' תריח באלף המגן בהקדמה לסי' זה. וראה בביאור"ל סי' תריח סי' א סוד"ה חולה. וכן הביא בשד"ח מערכת יום הכיפורים, סימן ג, אות ד, בשם רבי דוד חיים חזן, שהיה הראשלי"צ בירושלים, על החולירע בשנת תרכ"ו (1865) שלא התיר לקהל לאכול, ורק ציווה שימעטו בפיוטים. וכן כתב בשו"ת זכר יהוסף ח"ד סי' רג.

¹⁷⁷ ראה קונטרס מנחת אשר – בתקופת הקורונה, סי' ג.

¹⁷⁸ שו"ת גינת ורדים כלל א סי' לו; הגהות רעק"א או"ח תרפה א; שערי אפרים שער ח סצ"ה; מ"ב סי' תרפה סק"ב.

וראה עוד בפסקי תשובות תרפה א; מנחת אשר – בתקופת הקורונה, מהדורה תניינא סי' לה.

¹⁷⁹ ראה רמ"א תרפה ז, ובשו"ת בנין שלמה סי' נד.

¹⁸⁰ וראה בהקדמת הרמ"א לספרו מחיר יין על מגילת אסתר, שנאלץ לעזוב את עירו קרקוב בגלל "עיפוש האוויר" וכתב: "ולא יכלנו לקיים ימי הפורים במשתה ושמחה להסיר יגון ואנחה".

¹⁸¹ שו"ת משפטי עוזיאל מה"ת חאו"ח סי' לד; שו"ת מנחת שלמה ח"א סי' ט; יחזה דעת ח"ג סי' נד; החשמל בהלכה ח"א פ"ג.

15. טבילה במקווה

א. ביחס לגברים – איסור גמור לטבול במקווה בזמן מגפה, בהיותו מקום שיכול להדביק, והמקפידים על טבילות לפני התפילה יכולים להסתפק בטי' קבין, היינו יכולים לעמוד תחת מים זורמים במקלחת במשך כמה דקות¹⁸².

ב. ביחס לנשים – טבילה בזמנה שהיא מצווה – מותרת, בתנאי שהמקווה עומדת בכל כללי ההיגיינה, הבניין וכל המשטחים מנוקים בתדירות גבוהה ובחומרים מאושרים לחיטוי מפני הנגיף, מי המקווה יכולו כלור בריכוז שיוגדר על ידי המומחים כממית וירוסים (למרות שלא הוכח שנגיף הקורונה עובר דרך המים), ומעקב של רמות הכלור וה-pH הרצוי, מי המקווה יוחלפו כל יממה, וכל אשה תהא לבדה באותו אזור, הטובלת תעשה את כל ההכנות לפני הטבילה בביתה ותשהה במקווה רק לצורך הטבילה עצמה, המגבות ושאר הכלים הדרושים לרחצה יהיו של הטובלת עצמה, והבלנית תעמוד במרחק 2 מטרים מהטובלת.

ומותר לאשה להתרחץ מיד לאחר הטבילה אם חוששת שעלולה הייתה להידבק בטבילה במקווה¹⁸³.

אם יש צורך לרווח בין הנשים הזקוקות לטבילה יש מי שהתיר לטבול ביום השמיני, ומותרת לספר לבעלה, אך שלא תשמש עד הלילה¹⁸⁴.

יש מהרבנים שאסרו על נשים ששהות בבידוד לטבול במקווה עד שיעברו ימי הבידוד, ויש שהתירו לה לטבול אחרונה, ואחר כך יחטאו היטב את המקווה ויחליפו את המים.

אשה חולה בקורונה, או נשאית קורונה, או שיש לה תסמינים חשודים לקורונה לא תטבול במקווה עד שתחלים לחלוטין.

ויש שהתירו לחולת קורונה לטבול במקום מבודד בים, אם אפשר.

16. טבילת כלים

מכיוון שאין לצאת מהבית ומקום המקוואות לגברים ולטבילת כלים סגורים - ניתן לתת כלים חדשים במתנה לגוי, ולשאול אותם ממנו, ובעתיד כשהדבר יתאשר צריך לטבול אותם בלי ברכה¹⁸⁵.

עצה אחרת שיפקיר את הכלי בפני שלשה, ויתכוין לא לזכות בו בחזרה¹⁸⁶.

17. ברית מילה

א. ביום ז' ניסן תש"פ הוציא מחבר המאמר (א.ש.), בתוקף תפקידו כיו"ר הוועדה הבין-משרדית להסמכה ולפיקוח על המוהלים, את הנהלים הבאים:

1. כאשר התינוק, אמו ואביו, הסנדק, או כל משתתף אחר בברית המילה בריאים - ללא כל עדות לנשאות נגיף הקורונה, או מגע עם נשא כזה, או תסמינים החשודים למחלה - חובה לקיים את ברית המילה ביום השמיני במועדו וככל הלכתו.
2. חובה על המוהל לעקוב אחרי ההנחיות של משרד הבריאות ולהקפיד למלא את כל הדרישות ככתבם וכלשונם. ביתר שאת על המוהל להקפיד על ניקיונו הכללי, ובמיוחד בניקיון ידיו ברחיצה במים וסבון ובאלקוג'ל, ועל סטריליות מכשירי המילה; לשטוף את הפה בליסטרין; לשאת מסכה על הפנים; ומומלץ שהמוהל ילבש סינר חד פעמי, ויחליפו בכל ברית.

¹⁸² כמבואר ברמ"א או"ח תרו ד לגבי ט' קבין כתחליף לטבילה בערב יום כיפור.

¹⁸³ מנחת אשר – בתקופת הקורונה, מהדורה תניינא סי' יא. והיינו אף שהמנהג שהנשים לא רוחצות אחרי הטבילה – ראה מרדכי שבועות סי' תשנ, ורמ"א יו"ד רא עה, אך מדובר בחומרא בלבד, ולכן במקום חשש סכנה – מותר. וראה שו"ת אג"מ חיו"ד ח"ב סי' צו שהתיר לאשה איסטניסטית לרחוץ ביום הטבילה.

¹⁸⁴ קונטרס מנחת אשר – בתקופת הקורונה סי' ז. ואף שמבואר בניה סז ב, ונפסק בשו"ע יו"ד קצז ג, שאסור אשה לטבול ביום ואפילו ביום השמיני משום סרך בתה, אבל בשו"ע סי' נפסק שבמקום אונס – מותר, ובוודאי שמצב מגפת הקורונה הוא גדר אונס רבים, ומה שפסק הרמ"א שם סוסעי' ה שתסתר טבילתה עד הלילה ואסורה בתשמיש עד הלילה, כתב בחכ"א קיח ו שחומרא זו היא דווקא אם טבלה ביום השמיני ללא אונס, אבל באונס ליתא לחומרא זו.

¹⁸⁵ ראה שו"ע או"ח שכג ז, ושם יו"ד קכ טז.

¹⁸⁶ שו"ת מנחת שלמה ח"ב סי' סו אות טז; ארחות רבנו ח"ד עמ' נד, בדעת הסטייפלר; שו"ת מנחת אשר ח"ג סי' נז, ובמנחת אשר – בתקופת הקורונה, מהדורה תניינא סי' לז-לח. אמנם ראה בשו"ת מהרי"ל דיסקין, קונטרס אחרון סי' ה אות קלו, שלא מועיל הפקר בזה.

3. על המוהל לוודא שמספר המשתתפים בברית הוא מינימום הכרחי, ובכל מקרה לא יעלה על 10 משתתפים; ועליו להקפיד על רווח של 2 מטרים בין כל משתתף. כמו כן צריך המוהל לוודא שהסנדק וכל מי שמתקרב לתינוק ולמוהל – הורים, קוואטר, ברכות וכד' - ילבש מסכה, וירחץ ידיו במים וסבון ובאלקוג'ל.
 4. על המוהל להקפיד לשמור מרחק של 2 מטרים מכל מי שהוא בא במגע אתו לפני הברית ואחריה, כולל מתן הסברים להורים ותשובות לשאלותיהם תוך שמירת המרחק.
 5. מציצה יש לבצע בשפופרת בלבד¹⁸⁷. הנחיה זו בתוקף רק לתקופת המגפה. בעת ביצוע המציצה בשפופרת יש להרים את המסכה ולהחזירה מיד לאחר מכן.
 6. במדינה בה מחוייבים כולם לעטות מסכה על פיהם ואפס בכל מגע עם אחרים ובכל זמן, ועקב כך אסרו השלטונות להרים את המסכה לצורך ביצוע מציצה (בין בפה ובין בשפופרת) – יש מקום להתיר בשעת הדחק הגדולה הזו את ביצוע המציצה בספוג על ידי שמניחים אותו כשהוא ספוג במים או בייך ולוחצים אותו כנגד הפצע, ולא לדחות מילה בזמנה¹⁸⁸.
 7. מוהל נגוע בקורונה, או שיש חשש שהוא נגוע בקורונה - אסור לו לבצע ברית מילה עד שיקבל אישור מוסמך ממשד הבריאות שהוא בריא; מוהל ששהה בבידוד בגלל מגע עם נשא נגיף הקורונה, אך הוא עצמו לא נשא הנגיף, ואין לו תסמינים החשודים למחלת הקורונה - רשאי לחזור ולמול אחרי שישלים 14 ימי בידוד.
 8. יולדת שאובחנה כנשאית קורונה, או שיש חשד שהיא נגועה בקורונה, בין אם חלתה לפני הלידה, או במהלכה, או בסמוך לאחר הלידה לפני מועד הברית, והיא מניקה את התינוק, או נמצאת בקשר הדוק אתו - יש לדחות את הברית עד אחרי שיתברר שהאם והתינוק בריאים על פי אישור ממשד הבריאות; יולדת שהייתה במגע עם חולה קורונה, בין לפני הלידה, או במהלכה, או בסמוך לאחר הלידה לפני מועד הברית, והיא מניקה את התינוק או נמצאת בקשר הדוק אתו, והיא נמצאת בבידוד – יש לדחות את הברית עד שהאם תשלים 14 ימי בידוד, כשאין לה או לתינוק תסמינים החשודים למחלת קורונה, ואין צורך להמתין שבעה ימים.
 9. דין זה נכון לכל מי שמטפל בתינוק מהלידה ועד הברית, והוא נשא קורונה, או שהיה במגע עם נשא קורונה והוא בבידוד.
- וכבר כתב הרמב"ם מילה א יח: אין מלין אלא ולד שאין בו שום חולי, שסכנת נפשות דוחה את הכל, ואפשר למול לאחר זמן, ואי אפשר להחזיר נפש אחת מישראל לעולם¹⁸⁹.
- ב. אם אבי הבן לא יכול להיות נוכח בברית המילה הוא יכול לברך ברכת להכניסו וברכת שהחינו בטלפון; אבל ברכת אשר קידש ידיו מבטן עדיף שיברך אחד שנוכח במקום הברית¹⁹⁰.

18. נישואין

- א. עצם קידושי אשה מצריך את החתן והכלה, שני עדים ומסדר החופה וקידושין. אבל ברכות אירוסין צריך לכתחילה שיהיו עשרה¹⁹¹, ובעניין ברכות הנישואין צריך עשרה לעיכוב, והחתן מן המניין¹⁹², אלא שנחלקו הפוסקים אם הדין שכלה בלא ברכה אסורה לבעלה הכוונה כפשוטו שאם לא ברכו ברכת חתנים האשה אסורה לבעלה, או הכוונה

¹⁸⁷ וראה מנחת אשר – על מגפת הקורונה, מהדורה תליתאה סי' ב שאף הוא כתב לעשות מציצה בשפופרת בתקופת הקורונה.

¹⁸⁸ אמנם יש שאסרו שיטת מציצה כזו - שו"ת דעת כהן סי' קמא-קמב; אות חיים ושולם סי' רסד סק"ב; שו"ת לבוש מרדכי סי' ל; ערוה"ש יו"ד רסד יט. וראה במאמרו של י. לוי, המעיין, ניסן תשכ"ה, עמ' 8 ואילך, הנ"ל, נועם, ט, תשל"ו, עמ' רצ ואילך, שו"ת מנח"י ח"ט סי' צז, ושו"ת באר משה ח"ב סי' עד-עה וסי' פ, שאין בכוח הספוג למצוץ הדם ממקומות הרחוקים. אך יש שהתירו זאת בשעת הדחק – ראה החת"ס במכתבו לתלמידו בשו"ת יד אלעזר סי' נה, ובכתב העת כוכבי יצחק ח"א עמ' מ, ווינה תרז/1847, והובאה בשו"ת מהר"ץ חיות סי' ס; בערוך השלם, קוהוט, כרך א עמ' 120; בס' דם ברית עמ' 27-28; ובס' הברית סי' רסד בביאה"ל סי' סק"ג; שו"ת מטה לוי ח"ב סוסי' ס; שו"ת יד אלעזר סי' נה (והביאו בביאה"ל סי' שלא סי'א שאף התיר זאת בשבת. וראה מה שכתב בנידון בשו"ת צ"א ח"י"ח סי' כד). וראה באריכות בשו"ת מנח"ש ח"א סי' לב, ומה שכתב על דבריו בשו"ת באר משה ח"ב סי' עה.

¹⁸⁹ נהלים אלה אושרו ע"י שני הרבנים הראשיים לישראל, הגר"י יוסף והגר"ד לאו.

¹⁹⁰ מנחת אשר – על מגפת הקורונה, מהדורה תליתאה סי' ב.

¹⁹¹ שו"ע אבהע"ז לד ד.

¹⁹² שם סב ד.

שהארוסה אסורה לבעלה עד שתיכנס לחופה, אבל ברכות חתנים אינן מעכבות¹⁹³. ומגדולי האחרונים יש מי שהכריע כדעה אחרונה¹⁹⁴.

לפיכך יש מי שכתבו שאם יש סכנת הדבקה בזמן מגפה, וצריך שיתקבצו כמה שפחות בני אדם יחד, יעשו חופה ויחוד עם שני עדים, בלא עשרה¹⁹⁵.

19. קבורה

א. בגלל החשש מפני התפשטות המחלה והדבקה בה התירו הפוסקים שינויים שונים בדיני הקבורה של אנשים שמתו עקב זיהומים ומגיפות, כגון לשפוך על המת סיד, לחטא את הגופה בחומרים כימיים, לקבור בעזרת כלים מכניים וכיו"ב¹⁹⁶.

ב. בעת מגפת וירוס הקורונה בשנת תש"פ הוחלט על ידי הוועדה לכבוד המת של הרבנות הראשית לישראל שנפטר ממחלת הנגיף הזה לא יעבור טהרה ולא יולבש תכריכים, אלא יעטפו אותו בשני שקי פוליאאתילין שייסגרו באופן הרמטי וכך ייקבר, והמטפלים בקבורתו יתמגנו היטב לפי הכללים הרפואיים למיגון מפני הידבקות במחלה זיהומית¹⁹⁷. משרד הבריאות הוציא הנחיות מפורטות כיצד לטפל בנפטר מקורונה מרגע מותו במתקן הרפואי ועד קבורתו. בתחילה היו ההנחיות, כאמור, לעטוף את המת בשני שקי פוליאאתילין סגורים הרמטית, וכך יובל הנפטר לבית הקברות, וייקבר שם בצורה זו ללא טהרה ותכריכים. אך בהמשך הקים משרד הבריאות 4 מתקנים ייעודיים למתים מקורונה, עם הקפדה יתירה על מיגון אנשי החברה קדישא, והתירו טהרה חיצונית בלבד והלבשה בכריכים. ויש מי שכתב שצריך לקרוע את השקים בזהירות רבה בעת הטמנת המת בקבר, בגלל האיסור לעכב את עיכול הבשר של המת¹⁹⁸.

ג. לויית המת תיעשה על ידי מספר מצומצם מאד של קרובים מדרגה ראשונה, גם אם הנפטר הוא גדול בישראל.

ד. בהנחיות לחברה קדישא בעולם צויין שאם נפטר אדם ממחלה ידועה שאין לה קשר לוירוס הזה צריכים לבצע טהרה ולעוטפו בתכריכים, אך בכל מקרה צריכים המטפלים להתמגן כראוי, ולפי הכללים למניעת הידבקות של מחלות זיהומיות¹⁹⁹.

ה. במקומות שמספר המתים ל"ע הוא גדול ורב, ויש חשש שישרפו את גופות המתים, מותר להניח לגוי לקבור מת יהודי בשבת. וביום טוב – אף שלא נהגו עוד לקבור מתים ביום טוב ראשון²⁰⁰, יש מי שכתב שבעת המגפה הקשה הזו מותר לקבור את המת ביום טוב כדינא דגמרא²⁰¹, ומותר בתוך התחום, וביום טוב שני אף מחוץ לתחום, ובלבד שילכו ברגל ולא יסעו ברכב, פרט לקברנים או לבני משפחה שמקפידים לקבור בעצמם שאז מותר להם לנסוע ברכב, וביום טוב שני מותר גם לחזור ברכב²⁰².

ו. מי שקנה חלקת קבר בישראל ונפטר בחו"ל, אך בגלל המצב בגין הקורונה לא יכולים להעבירו לקבורה בישראל, מותר לקבורו בחו"ל על מנת להעבירו לישראל כשהדבר יתאפשר, ואז מותר לפנותו²⁰³.

¹⁹³ ראה ב"ש שם סק"ד.

¹⁹⁴ שו"ת נובי"ק חאבה"ז סי' נו.

¹⁹⁵ שו"ת עמק הלכה (גולדשטיין) ח"א סי' סז; הלכות קורונה להגר"צ שכטר.

¹⁹⁶ ראה שו"ת שבות יעקב ח"ב סי' צז; שו"ת ערוגת הבושם (גרינוואלד) ח"ב חיו"ד סי' רנא; פתי"ש יו"ד סי' שסג סק"ה; הגר"ש גורן, תחומין, כג, תשס"ג, עמ' 93 ואילך. וראה שו"ת חת"ס חיו"ד סי' שלד, בעניין העברת נפטרים מבית קברות ארעי לנפטרים במגפת הכולירע. וראה שו"ת רוח חיים (פאלאג'י) חאו"ח סי' שכה סק"ד אם להתיר קבורה בזמן מגפת כולירע בשבת על ידי גוי. וראה שו"ת אגרות משה חיו"ד ח"ד סי' נה, בעניין קבורה מהירה בשבת של אשה בעת מגפת כולירע. וראה באופן כללי מאמרו של י. וייסנגר, תחומין לו תשע"ו עמ' 234 ואילך.

¹⁹⁷ וכבר כתב בעל החכמת אדם בהקדמה להנהגות החברא קדישא שכל ענייני טהרת המת לא מצינו לזה שורש בגמרא. וראה בס' גשר החיים פ"ט סי"ג אות ד שבזמן מחלה מדבקת אין עושים טהרה הפנימית.

¹⁹⁸ הלכות קורונה להגר"צ שכטר. וראה שו"ת אגרות משה ח"ג חיו"ד סי' קמג.

¹⁹⁹ ראש שירותי בריאות הציבור במשרד הבריאות בישראל הוציא הנחיות מפורטות לטיפול בנפטר חשוד או מאומת לתחלואה בנגיף הקורונה ביום כ"א באדר תש"פ (17.3.20).

²⁰⁰ ראה שו"ת אגרות משה חאו"ח ח"א סי' קכב ענף ד, ושם חאו"ח ח"ג סי' עו. וראה בס' נפש הרב עמ' קפט.

²⁰¹ שו"ת אור"ח תקכו ו.

²⁰² פסקי קורונה של הגר"צ שכטר, פורסם באתר <https://www.kolcorona.com/rav-schachter-official-pesakim>

²⁰³ כמבואר בשו"ת יו"ד שסג א שמותר לפנות מת לארץ ישראל, ובוודאי אם התנו כך מלכתחילה בעת קבורתו בחו"ל.

20. אבלות

- א. בעת מגפה נהגו שלא להתאבל משום פחד²⁰⁴, אך נוהג דברים שבצינעא, וגם אינו רשאי לעסוק בסחורה הרבה²⁰⁵. כמו כן אין מנחמים, ובפרט במגפת הקורונה שיש לשמור על כללי בידוד וריחוק חברתי. ונחלקו אחרונים אם המגפה נעצרה בתוך שלשים יום מהקבורה – אם צריך להתאבל²⁰⁶.
- ב. מי שנמצא בבידוד והוא אבל, או שחל יום הזיכרון לאביו או לאמו – יבקש ממישהו אחר לומר קדיש במניין²⁰⁷, אם ניתן לעשות כן.
- ג. במגפת הקורונה הגבלת האבלות נובעת בעיקר בגלל הצורך בריחוק חברתי.
- ד. בימינו ניתן לקיים בשעת הדחק הזו ניחום אבלים בטלפון, בדואר אלקטרוני, ב"זום", וכדומה.
- ה. במקומות שבהם לא-עלינו ישנם מתים רבים בבת אחת, עד שאין יכולת לקבור את כולם עד עבור מספר ימים ואפילו שבועות, וגם לא ניתן לדעת בעת הפטירה מתי תתקיים ההלוויה, חלים על הקרובים דיני אבלות אחרי שהמת נמסר לחברה קדישא וכבר הזמינו תכריכים, אף שטרם קברו את המת²⁰⁸.

ה. קדימויות²⁰⁹ בטיפול בחולי קורונה במצב של מחסור חמור

1. פתיחה

הסוגיה החמורה והקשה ביותר במצבי מגפות עולמיות היא שאלת הקדימויות בטיפול רפואי מתקדם כאשר קיים מחסור במיטות לטיפול נמרץ, במכשירי הנשמה, בעזרי מיגון, בחומרי בדיקות ובתרופות, ובכוח אדם מיומן – רופאים, אחיות, טכנאים וכד'. במצבים כאלה צריך לקבל החלטות טרגיות וקשות של העדפת חולים מסויימים על פני אחרים בגלל היעדר משאבים הנחוצים לטיפול בכל אחד.

נגיף הקורונה גורם לקשיי נשימה בדרגות שונות. החולים הקשים נזקקים לאשפוז ביחידות לטיפול נמרץ, והקשים במיוחד זקוקים להנשמה באמצעות מכשירי הנשמה. לאור מספר הנדבקים הגדול, ובמיוחד המספר הגדול של הנזקקים למכשירי הנשמה, הגיעו מספר מדינות לאי ספיקה של מערכת הבריאות, ונאלצו לקבוע קריטריונים לקדימויות במתן טיפול נשימתי מורכב. במדינת ישראל, בעת כתיבת מאמר זה, לא קיימת בעיה כזו, כי מספר החולים הקשים הנזקקים להנשמה מלאכותית הוא נמוך, והמדינה דאגה לבנות חדרי טיפול נמרץ ארעיים רבים, רכשה ובנתה מכשירי הנשמה, והכשירה רופאים ואחיות לטיפול בהנשמה. אך קיים החשש שח"ו נגיע למצב דומה לאיטליה, לספרד, לצרפת או לארה"ב, ויצטרכו להתקבל החלטות על קדימויות בטיפול בחולי קורונה הזקוקים להנשמה.

²⁰⁴ שו"ת מהרי"ל סי' מא (וראה מה שכתב בשו"ת דברי מלכיאל ח"ב סי' צ); רמ"א יו"ד שעד יא; שו"ת רב פעלים ח"ג חיו"ד סי' כח; שו"ת דברי מלכיאל ח"ב סי' צ.

²⁰⁵ שו"ת דברי מלכיאל שם.

²⁰⁶ ראה שו"ת חת"ס חיו"ד סי' שמב – שצריך, ושו"ת שואל ומשיב קמא ח"א סי' שעא שלא צריך. וראה שו"ת יביע אומר ח"י חיו"ד סי' נח אות כג שהכריע שאין צריך להתאבל. וראה מנחת אשר – על מגפת הקורונה, מהדורה תליתאה סי' יא-יב שלדעתו אין כהלכה כמנהג שהביא הרמ"א וצריך להתאבל.

²⁰⁷ וראה בשו"ת זכר שמחה סי' ח מביא פסק מהגרעק"א בזמן מגפת כולירע שהיו הרבה יתומים שלא יצא לכל אחד מהם לומר אפילו קדיש אחד פעם בחודש (לפי המנהג שרק אבל אחד אומר קדיש, ולא כפי שהתקבל בדורות האחרונים שכל האבלים אומרים יחד קדיש), והתקין שכל האבלים יאמרו יחד קדיש אחרי עלינו לאותה שנה.

²⁰⁸ הגר"צ שכטר באתר ישיבה-יוניברסיטי. וראיתו מהמבואר בשו"ע יו"ד ריש סי' שעה ד, בדין של מת בעיר במצור; ושם שעה ב, בדין מת שנשלח למדינה אחרת; ודגול מרבבה יו"ד ריש סי' שעה במת בערב יום טוב ומסרוהו לגויים שיקברוהו ביום טוב. וראה עוד שו"ת זקן אהרן ח"ב סוסי' פח.

²⁰⁹ Triage. וכיום מכנים זאת תיעדוף.

2. מצבים של קביעת קדימויות בזמן מחסור

הסוגיה של קביעת קדימויות במצבי מחסור מוכרת מאז ומעולם בצורות שונות, ובגין סיבות שונות:

מצבים המוגדרים כאירועים רבי-נפגעים (אר"ן = אירוע רב-נפגעים), כגון תאונות דרכים עם פצועים רבים בבת אחת ובו-זמנית; אסונות טבע, כמו רעידות אדמה, שיטפונות, סופות טורנדו וצונמי וכיו"ב; מלחמות עם פצועים בנשק קונבנציונלי ובלתי-קונבנציונלי (אב"כ = אטומי, ביולוגי, כימי); אסונות תעשייתיים, כמו דליקות, התפוצצויות, דליפת חומרים רעילים וכיו"ב; ולענייננו מגפות המוניות, כגון דֶבֶר, כולירע, שפעת, אבולה, איידס וכד'.

המדובר בדרך כלל באירוע פתאומי ובלתי חזוי מראש, בו נפגעים בני אדם רבים בפציעות פיזיות ונפשיות בדרגות שונות, בתוך פרק זמן קצר, וכאשר קיימת יכולת מוגבלת מצד המערך הרפואי לתת פתרונות מלאים לכל אחד מהנפגעים, הן בגלל היעדר כוח אדם ואמצעים מספיקים, והן בגלל מהירות ההתערבות הנדרשת.

בכל אלה צריכים להתקבל החלטות ביחס לקדימויות בטיפול, ואכן קיימים הנחיות והוראות שונות הנוגעים לפתרונות אפשריים להחלטות טרגיות וקשות אלה. קיימות שיטות שונות לקביעת קדימויות, כגון טיפול על ידי הטלת גורל, או טיפול בשיטת כל הקודם זוכה, היינו במי שהרופא פוגע תחילה - בו הוא יטפל. לשתי שיטות אלו יש צדק מוסרי בכך שהטיפול הוא אקראי, ולכאורה ניתן סיכוי שווה לכל חולה, אך הוא פחות מוסרי בכך שהוא איננו מתחשב בדרגות החומרה של הפציעות, בסיכויים להצלת חיים, ובעיקר בהקרבת רבים למען יחידים.

מגפת הקורונה העולמית יצרה דילמה הלכתית מהחמורות, הקשות והטרגיות ביותר של צורך בקביעת קדימויות לטיפול בחולים קשים ומונשמים. משמעות החלטות טרגיות אלו היא שבמצב של היעדר אמצעים וכוח אדם מספיקים לטפל בו-זמנית בכל החולים הזקוקים לטיפולים מצילי חיים, חלק מהחולים הקשים במיוחד לא יזכו לטיפול מציל חיים מיטבי. אשר על כן מדובר בשאלות של חיים ומוות באופן מידי, מוחשי וממשי.

3. מקורות הלכתיים לדיון בקדימויות להצלה

אף שקיימים מספר מקורות הלכתיים רלוונטיים לדיון בשאלה של קביעת קדימויות להצלת חיים במצבי מחסור באמצעים או בכוח אדם, אך המורכבות המודרנית של מצבים כאלה לא מוצאת בקלות פתרונות מובנים בהלכה. וכבר כתב הגרש"ז אויערבאך: "אגיד לו נאמנה שאין אני קובע מסמרים בכל מה שכתבתי [בענין קדימויות], כי השאלות הן חמורות מאד, ואינני יודע ראיות ברורות"²¹⁰.

המקורות העיקריים לדיון בשאלת קדימויות בטיפול מציל חיים, או בהעדפת חולים במצבי מחסור, הן כדלקמן:

א. שנים שהיו מהלכין בדרך, וביד אחד מהן קיתון של מים. אם שותין שניהם – מתים, ואם שותה אחד מהן - מגיע לישוב. דרש בן פטורא, מוטב שישתו שניהם וימותו, ואל יראה אחד מהם במיתתו של חברו; עד שבא רבי עקיבא ולימד 'וחי אחיך עמך' - חייד קודמים לחי חברך²¹¹.

באופן עקרוני סוגיה זו איננה רלוונטית לדיון שלפנינו, שכן כאן מדובר במצב שאמצעי ההצלה המוגבל שייך לאחד מהאנשים שנמצאים בסכנה, בעוד שהדיון לפנינו מתייחס למצב של חסר באמצעי הצלה כשהאמצעי שייך לציבור.

²¹⁰ שו"ת מנחת שלמה תניינא (ב-ג) סי' פו אות א (פורסם באסיא נט-ס, אייר תשנ"ז עמ' 48).
²¹¹ ב"מ סב א. ראה על סוגיא זו בספרי "הרפואה כהלכה" כרך ה עמ' 77. וראה עוד במאמרו של הגר"ש דיכובסקי, דיני ישראל ז' תשל"ז עמ' מה ואילך.

ב. משנה: כהן קודם ללוי, לוי לישראל, ישראל לממזר, וממזר לנתין, ונתין לגר, וגר לעבד משוחרר. אימתי, בזמן שכולם שוים, אבל אם היה ממזר תלמיד חכם וכהן גדול עם הארץ - ממזר תלמיד חכם קודם לכהן גדול עם הארץ.²¹²
הלכה למעשה כבר כתבו גדולי הפוסקים בדורנו שלא נוהגים כמשנה זו²¹³.

ג. מספר סוגיות קובעות את העקרון שאין דוחים נפש מפני נפש – הן באי מסירת אדם אחד להריגה²¹⁴, או לפגיעה מינית²¹⁵, כדי להציל אחרים, והן באי העדפת מבוגר על פני תינוק²¹⁶.

ד. מספר סוגיות מסדירות את היחס בין טובת היחיד וטובת הכלל במקרים של משאבים מוגבלים²¹⁷.

בנידוננו, בגין הפנדמיה העולמית של מגפת הקורונה צפוי מחסור באמצעים ובכוח אדם להצלת חיים, כולל מיטות טיפול נמרץ, מכשירי הנשמה, ערכות מיגון מתאים לצוות, וכוח אדם – רופאי טיפול נמרץ, אחיות טיפול נמרץ, טכנאים למכשירי הנשמה.

4. גזרי ההלכה בקביעת קדימויות להצלה

א. קיימת חובה על המדינה לעשות את כל הנדרש וככל האפשר כדי לספק את כל הדרוש להצלת חיים בעת המגפה על מנת שלא להגיע למצב הדרוש החלטות טרגיות וגורליות של קדימות בטיפול על חשבון אחרים. יחד עם זאת, על המדינה לאזן את הצרכים הנדרשים להצלת חיים מול צרכים חיוניים אחרים²¹⁸.

ב. "לפיכך נברא אדם יחידי, ללמדך שכל המאבד נפש אחת מעלה עליו הכתוב כאילו איבד עולם מלא, וכל המקיים נפש אחת מעלה עליו הכתוב כאילו קיים עולם מלא"²¹⁹. ערך החיים של כל אחד ואחת הוא ערך עליון, ובדרך כלל קיימת חובה מוסרית והלכתית לעשות ככל הניתן להציל את חייו של כל אדם.

ג. כל עוד המדינה לא הגיעה לאי ספיקה של מערכות הבריאות, ועדיין קיימים אמצעים וכוח אדם הנדרשים לטיפול בחולים קשים, יש להמשיך ולתת טיפול מירבי לכל חולה הזקוק לכך, בין אם הוא חולה קורונה, או חולה בגלל סיבות רפואיות אחרות שאינן קשורות לקורונה.

ד. קיימת חובה על כל אזרח במדינה לקיים בהקפדה יתירה את כל ההנחיות של הממשלה למניעת הידבקות ולמניעת הדבקה, על מנת למנוע תחלואה קשה שעלולה להגיע למצב של אי ספיקת מערכת הבריאות.

²¹² הוריות יג א, ונפסק להלכה ברמב"ם מתנות עניים ח יז-יח, ובטושו"ע יו"ד רנא ח-ט. וראה הוריות שם במשנה הקודמת שאיש קודם לאשה להחיות ולהשיב אבדה. ראה באריכות בסוגיה זו בספרי "הרפואה כהלכה" כרך ה עמ' 86-88.

²¹³ ראה שו"ת אגרות משה חח"מ סי' עב אות א, שאפילו כשהגיעו בבת אחת, ואין עדיפות רפואית לאחד מהם, קשה לעשות מעשה על פי המשנה בהוריות בלא עיון גדול (וראה גם במסורת משה ח"א חח"מ סי' סב); ושו"ת מנחת שלמה ח"ב סי' פב אות ב (תניינא סי' פו אות א), שבזמננו קשה מאד להתנהג לפי כללי הקדימויות של המשנה. אמנם ראה בשו"ת שבט הלוי ח"י סי' קסז אות א שגם כיום יש לנהוג על פי הקדימויות של המשנה.

²¹⁴ תוספתא תרומות ז כג; ירושלמי תרומות ח ד; בראשית רבה צד ט.
²¹⁵ משנה תרומות ח יב; רמב"ם יסודי התורה ה ה; טושו"ע יו"ד קנז א.

²¹⁶ משנה אהלות ז ו; סנהדרין עב ב.

²¹⁷ משנה: אין פודין את השבויין יתר על כדי דמיהון, מפני תיקון העולם (גיטין מה א; רמב"ם מתנות עניים ח יב; טושו"ע יו"ד רנב ד). וראה תוס' שם ד"ה דלא, רמב"ן, רשב"א ומאירי שם, אם מחלוקת זו היא כמחלוקת ת"ק ורשב"ג בכתובות נב א, בעניין פדיון אשתו, עיי"ש. ואגב, ראה שו"ת רדב"ז ח"ג סי' מ, שעולה מדבריו כי "כדי דמיו" אינו ערכו של האדם בשוק עבדים, אלא הערך שמקובל לשלם בעולם לפדיון שבויים; מעיין של בני העיר - חייהן וחיי אחרים, חייהן קודמין לחיי אחרים; בהמתם [ובהמת אחרים, בהמתם] קודמת לבהמת אחרים; כביסתן וכביסת אחרים, כביסתן קודמת לכביסת אחרים; חיי אחרים וכביסתן, חיי אחרים קודמין לכביסתן. רבי יוסי אומר, כביסתן קודמת לחיי אחרים (נדרים פ ב). וראה תוספתא ב"מ (ליברמן) יא לג-לה; ירושלמי שביעית ח ה, ושם נדרים יא א. וראה בנידון בשו"ת לב שומע לשלמה (רי"ש דיכובסקי) ח"ב סי' לט. וראה גם ר"ש דיכובסקי, תורה שבעל-פה, לא, תש"נ, עמ' מ ואילך; והני"ל תחומין לב תשע"ב עמ' 153 ואילך). וראה באריכות בסוגיה זו בספרי "הרפואה כהלכה" כרך ה עמ' 107 ואילך.

²¹⁸ יש לציין כי אכן הרשויות המוסמכות במדינת ישראל ניצלו כהלכה את הזמן שבו לא היה מחסור כדי להקים יחידות קורונה בכל בתי החולים במתחמים מבודדים, לרכוש ואף לייצר מכוונות הנשמה בכמות גדולה, להכשיר רופאים ואחיות שאינם מומחים בטיפול נמרץ כדי להגדיל את הצוות המיומן, לרכוש אמצעי מיגון מתאימים ועוד.
²¹⁹ סנהדרין לז א.

ה. כל אדם שיכול להציל את זולתו מחוייב לעשות זאת מדין לא תעמוד על דם רעך²²⁰. ברם נפסק על ידי רוב הפוסקים שאין אדם חייב להכניס עצמו לספק סכנה כדי להציל את חברו מוודאי סכנה²²¹.

אך ביחס לעובדי בריאות הדבר שונה, שכן רופא ועובד בריאות חיוני אחר רשאי לטפל בחולים גם אם יש בכך כדי חשש סכנה לחייו, ובוודאי שלכל הדעות אין עליו איסור להיכנס לספק סכנה²²². לפיכך, מותר לצוות רפואי לטפל בחולה במחלת קורונה המדבקת, אבל עם הזהירות המתחייבת מפעולה כזו, להיות ממוגן היטב, ולהקפיד הקפדה יתירה על כל כללי מניעת ההידבקות במצבים כאלה.

וראויים דברי הפוסקים להישמע: "באופן עקרוני אין לתת כללים ברורים וקבועים בשיעור ההסתכנות להצלת הזולת ובמניעה ממנה, אלא הכל לפי העניין, ויש לשקול העניין בפלס, ולא לשמור על עצמו יותר מדאי, ולא לדקדק ביותר"²²³, כאותה שאמרו: המדקדק עצמו בכך, סופו שבא לידי כך²²⁴, ולא כל חשש רחוק נקרא ספק פיקוח נפש, ואם אין בזה גדר ספק נפשות יש חיוב הצלה, ודבר זה מסור לחכמים ולבקיאים²²⁵.

ו. אכן ההלכה משתנה במצבים בהם מספר בני אדם זקוקים לטיפול מציל חיים, אך ניתן לטפל רק בחלק מהם בגלל מחסור במיטות טיפול נמרץ, או מכשירי הנשמה, או בצוות רפואי מיומן. במקרים כאלה צריך לקבוע דירוג להצלת חיים, גם במחיר הכואב של מות אחרים.

הדבר מבוסס על התפיסה העקרונית שהציבור והכלל איננו רק אוסף של יחידים, אלא הוא יחידה עצמאית, בעלת מהות מיוחדת עם חוקים משלה, ועם צרכים של ציבור ככלל, לעתים גם על חשבון היחיד, ואף שאין היחיד מתבטל כנגד הציבור, בכל זאת יש לציבור משקל מיוחד בפני עצמו במצבים שונים²²⁶. לפיכך, יש צורך לאזן בין הצרכים של הציבור כיחידה עצמאית, לבין הצרכים של כל יחיד ויחיד המרכיב את הציבור.

ז. קדימויות אלו נכונות במיוחד כאשר מדובר בחולה שגם לפני ההידבקות בקורונה היה בגדר חולה הנוטה למות, או שהוא סובל ממחלות רקע קשות שלפי נתונים סטטיסטיים סיכויי ההישרדות שלו באם יזדקק להנשמה בגין מחלת הקורונה הם קלושים מאד.

ח. הכלל ההלכתי בקביעת קדימויות להצלה הוא ההתחשבות בחומרת המצב הרפואי, ובסיכויים להצלחת פעולות ההצלה²²⁷. לפיכך אם ישנם חולים שמצבם הרפואי קשה יותר מאחרים, וסיכוייהם הרפואיים להפיק תועלת מהטיפול להצלתם טובים יותר מהאחרים, הם קודמים לאלו שמצבם הרפואי קל יותר, ושהסיכויים הרפואיים שלהם קלושים²²⁸.

ט. העקרונות הללו מבוססים על הכללים ההלכתיים הבאים: בריא ומסוכן - בריא קודם²²⁹, והיינו ש"בריא" הוא מי שצריך את הטיפול הרפואי, ויש סיכויים טובים להצלחת הטיפול, לעומת מסוכן שיש לו מחלות רקע קשות, והסיכויים להצלתו נמוכים יותר;

²²⁰ ויקרא יט טז. וראה סנהדרין עג א; רמב"ם הל' רוצח א יד; טוש"ע חו"מ תכו א.

²²¹ ראה באריכות בספרי "הרפואה כהלכה" כרך ה עמ' 53 ואילך.

²²² איגרת רעק"א בסי' אגרות סופרים מכתב ל; שו"ת ציץ אליעזר ח"ח סי' טו פ"י סק"ג, ושם ח"ט סי' יז פ"ה; שו"ת שבט הלוי ח"ח סי' רנא אות ז; הגר"י נויבירט, הובאו דבריו בנשמת אברהם מהדורה שניה חו"מ סי' תכו סק"ב 4; שיעורי תורה לרופאים ח"א סי' מו; שו"ת מנחת אשר ח"ג סי' קכב. וראה עוד נשמת כל חי ח"ב חו"מ סי' מט; שו"ת רמ"א סי' יט (סי' כ בדפוסים אחרים); שו"ת דברי יציב חו"מ סי' עט.

²²³ פת"ש חו"מ סי' תכו סק"ב; ערוה"ש חו"מ תכו ד; מ"ב סי' שכט סק"יט.

²²⁴ ראה ב"מ לג א; טוש"ע חו"מ רסד א.

²²⁵ פת"ש שם.

²²⁶ ראה שו"ת חת"ס חו"מ סי' קעז; ר"י סולובייצק, על התשובה, מאמר בין היחיד והציבור; אדרת אמונה (קלכהיים) עמ' 189, בשיטתו של המהר"ל בנידון. וראה עוד בכוזרי מאמר ג אות יט.

²²⁷ שו"ת מנחת שלמה ח"ב סי' פב אות ב (תניינא סי' פו אות א). וכן כתב הגר"י אויערבאך במכתבו שפורסם בחוב' אסיא, נט-ס, אייר תשנ"ז, עמ' 48; מנחת אשר – בתקופת הקורונה, מהדורה תניינא סי' ד.

²²⁸ שו"ת אגרות משה חו"מ ח"ב סי' עג אות ב; שו"ת מנחת שלמה שם; שו"ת ציץ אליעזר ח"ט סי' כח אות ג, ושם ח"י"ז סי' עב אות יד ואילך; שו"ת שבט הלוי ח"י סי' קסז; שו"ת קובץ תשובות ח"ג סי' קנט, שמסוכן קודם אפילו לתלמיד חכם; שו"ת תשובות והנהגות ח"א סי' תתנח; שו"ת מנחת אשר ח"א סי' קטו, ושם ח"ב סי' קכו. וראה עוד בס' חקר הלכה אות ח בעניני חולה; שיעורי תורה לרופאים ח"ג סי' קסא.

²²⁹ פרמ"ג או"ח סי' שכח משב"ז סק"א; שולחן עצי שטים (לבעל המרכבת המשנה) סי' א ס"ו; באה"ט או"ח סי' שלד סקכ"ב; חי' רעק"א יו"ד סי' שלט ס"א. וראה שו"ת ציץ אליעזר ח"ט סי' יז פ"י אותה, ושם ח"י"ז סי' עב אות יז.

- טריפה ושאינו טריפה - יש קדימות להצלת זה שאינו טריפה על פני הטריפה²³⁰; חיי עולם וחיי שעה - חיי עולם קודם²³¹, ואפילו ספק חיי עולם קודם לחיי שעה²³².
- י. הרופאים הם המופקדים על פי ההלכה לקבוע את מידת הסכנה של כל חולה, ואת הסיכויי ההישרדות שיש לכל חולה.
- יא. שיקולים של מגדר, גזע, דת, לאום, מצב כלכלי, מעמד חברתי, עיסוק וכדומה – אינם מהווים גורמים לקביעת קדימויות.
- יב. גם גיל כרונולוגי כשלעצמו איננו מהווה שיקול להעדפת צעיר על פני זקן²³³, אלא כחלק ממכלול גורמי הסיכון.
- יג. במקרה שכבר הנשימו חולה קשה, ומתברר שסיכוייו לשרוד קלושים ביותר, ודינו כחולה הנוטה למות²³⁴ – יש להימנע מלהתחיל כל טיפול רפואי חדש מאריך או תומך חיים; יש להימנע מחידוש תרופות כולל פרסורים; יש להפסיק לבצע בדיקות שונות, כגון בדיקות דם המיועדות לעמוד על מצבו של החולה; אין להמשיך ולנטר את החולה במצב זה, היינו להמשיך ולבדוק את לחץ הדם, קצב הלב, וריווי החמצן, ואין לתקן את הפרמטרים של מכשיר ההנשמה בהתאם למצבו של החולה; יש להימנע מפעולות החיאה כלשהן²³⁵. מותר גם להוריד בהדרגה את קצב ההנשמה ואת ריכוז החמצן של מכונת ההנשמה עד למידה שלא ניכרת הרעה מיידיית במצבו הנשימתי של החולה²³⁶, ואם התייצב מצבו של החולה על מערכת ההנשמה המופחתת אין להחזיר את דרגת ההנשמה לקדמותה אם חלה החמרה מאוחר יותר²³⁷.
- יד. חולה קורונה שאושפז בטיפול נמרץ ואף אם הוא הונשם, ואובחן כמי שסיכוייו לשרוד קלושים – מותר להוציאו מטיפול נמרץ על מנת לפנות את המיטה לחולה שסיכוייו לשרוד גבוהים, ולאשפזו במחלקה רגילה, מכיוון שאדם בהגדרה של חיי עולם קודם למי שיש לו רק חיי שעה²³⁸, וצריך להמשיך לטפל בו המחלקה רגילה ככל האפשר²³⁹. האמור (שמותר להעביר מהיחידה לטיפול נמרץ להמשך טיפול במחלקה) נכון גם אם החולה כבר מוגדר מבחינה הלכתית כגוסס²⁴⁰.

²³⁰ ס' חסידים ס' תשכד; שו"ת ציץ אליעזר ח"י"ז ס' י, וסי' עב; ר"מ וינברג, עמק הלכה-אסיא, א, תשמ"ו, עמ' 109 ואילך.

²³¹ תפא"י יומא פ"ח בעו"ז אות ג; יעב"ץ במגדל עז פרק אבן הבוחן פינה א אות צב; שו"ת אגרות משה חח"מ ח"ב ס' עג אות ב; שו"ת ציץ אליעזר ח"י"ז ס' עב אות טו ואילך; שיעורי תורה לרופאים ח"ב ס' קכג; שו"ת מנחת אשר ח"ב ס' קכו.

²³² הגר"י גולדברג, הובאו דבריו במאמרו של א. סדן, אסיא פא-פב תשס"ח עמ' 42, והנ"ל תחומין לו תשע"ו עמ' 209 ואילך. בשיטת החזו"א בנידון יש לכאורה סתירה בבאורו את מחלוקת ר"ע ובן פטורא בסוגיא של שנים שהולכים במדבר (ב"מ סב א), בין מה שכתב בליקוטים למס' ב"מ ס' כ, לבין מה שכתב בגליונות על ר"ח מבריסק בהל' יסודי התורה, וי"ל. וראה מנחת אשר עה"ת ויקרא ס' נט אות ג.

²³³ שו"ת אגרות משה חח"מ ח"ב ס' עה אות ז; שו"ת מנחת שלמה ח"ב ס' פב אות ב, והגרש"ז אויערבאך במכתבו שפורסם בחוב' אסיא, נט-ס, אייר תשנ"ז, עמ' 48, שהתחשבות בגיל לא בא בחשבון כלל. אמנם ראה יעב"ץ, מגדל עז פרק אבן הבוחן פינה א, שיש להקדים צעיר לזקן. וכן התפרסמה תשובתו של הגר"צ שכטר באתר של ישיבה-יוניברסיטי להקדים צעיר לזקן מופלג. וראה עוד במאמרו של הגר"ש דיכובסקי, דיני ישראל ז' תשל"ו עמ' מה ואילך.

²³⁴ דין זה נכון גם אם הוא שרוי בחוסר הכרה מוחלט, ולא ברור שהוא סובל יסורים, מותר גם בו להימנע מהארכת חייו (שו"ת אגרות משה ח"י"ד ח"ב ס' קעד ענף ג, ושם חח"מ ח"ב ס' עה אות א; הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בנשמת אברהם מהדורה שניה ח"י"ד ס' שלט סק"ד 4א2).

²³⁵ ראה בכל זה בספרי "הרפואה כהלכה" כרך ו עמ' 369-370.

²³⁶ א. שטינברג, חוב' אסיא, סג-סד, תשנ"ט, עמ' 19-18, בשם הגרש"ז אויערבאך והגר"ש וואזנר.

²³⁷ יש אומרים שכאשר מפסיקים את פעולת מכשיר ההנשמה לצורך טיפול בחולה או במכשיר, כגון להחלפת הצינור הנכנס לריאות ומחובר למכשיר ההנשמה (הגר"י גולדברג, מוריה פח-פט עמ' נה ואילך, והנ"ל, עמק הלכה-אסיא, עמ' 64 ואילך), או אם מכשיר ההנשמה מחובר למיכל חמצן שהתרוקן, אין חיוב לחזור ולחבר את המכשיר לחולה אם התברר שאינו נושם עוד (שו"ת אג"מ ח"י"ד ח"ג ס' קלב; הגר"י גולדברג, שם).

²³⁸ שיעורי תורה לרופאים ח"ב ס' פה, ושם ח"ג ס' קסד (וכן שושנת העמקים (ר"י זילברשטיין) פרק ורפא ירפא ס' לד).

²³⁹ שו"ת מנחת אשר ח"א ס' קטו. אמנם ראה בשו"ת אג"מ חח"מ ח"ב ס' עג אות ב שאף שהוא בגדר חיי שעה, אין להוציאו ולדחותו גם כשיש צורך במיטה לטפל בחולה שיש לו סיכויים לחיי עולם, כיון שהראשון כבר זכה במקומו, ואין הוא חייב למסור נפשו כדי להציל את חברו. ואולי במצב כה חמור של מחסור באמצעי הצלה לרבים מאד, אף הגר"מ פיינשטיין יודה, וצ"ע.

²⁴⁰ הגרש"ז אויערבאך, הגר"ש וואזנר, והגרש"י לייזרזון, אסיא נה, תשנ"ד, עמ' 45-43; ספר אסיא יא (תשס"ט) עמ' 9-11.

טו. מותר לחבר שני חולים למנשם אחד, אף שזה מפחית את יעילות הטיפול לכל אחד, אבל במצב של מחסור מותר לעשות זאת²⁴¹.

טז. גם במצבי חירום ומחסור בהם נעשה תהליך של קביעת קדימויות שבמסגרתו הוחלט לא לקבל את החולה ליחידה לטיפול נמרץ, או לא לתת לו טיפול הנשמתי, או להוציאו מהיחידה לטיפול נמרץ – חייבים להמשיך ולתת לו טיפול מיקל [פליאטיבי] על פי הסטנדרטים המקובלים במקצוע זה, ואסור להזניח אותו מבחינה גופנית ונפשית כאחת.

יז. גם חולה שסיכוייו יותר קטנים לשרוד, אך הוא כבר מחובר למכשיר הנשמה, אין להעביר ממנו את המכשיר לאחר, אף שסיכוייו גדולים יותר²⁴², ואפילו הוא טריפה או חיי שעה, והדבר נעשה עבור שלם²⁴³; ויש מי שכתבו שבכל מקרה מותר להפסיק את הטיפול בחיי שעה, ואפילו לנתקו ממכשיר הנשמה, על מנת להציל את החולה לחיי עולם²⁴⁴, ובלבד שלפי ההערכה החולה לא ימות מייד עם הניתוק של מכשיר ההנשמה ויוכל לנשום בכוחות עצמו לפחות מספר שעות²⁴⁵; אבל אם על פי רוב המשך הטיפול בחולה המונשם הוא כבר ללא תועלת על פי שיקול דעתו של הרופא, וכל הפעולות המתוארות לעיל ננקטו ועדיין יש מחסור במכשירי הנשמה, ויש חולים עם סיכויים סבירים לשרוד שזקוקים למכשיר ההנשמה – יש שכתבו שמוטב להעביר את מכשיר ההנשמה למי שסיכוייו לחיות גדולים יותר²⁴⁶.

יח. לאור השכיחות הגבוהה של הידבקות בנגיף הקורונה נאלצת המערכת הרפואית למנוע קרבה בין החולה הקשה לבין מי מבני משפחתו, אך יש לחתור בכל מקרה לגופו למציאת דרכים לאפשר קיום מצות ביקור חולים שהוא נחוץ במיוחד בתקופת הקורונה כשהחולים מבודדים, ובפרט למי שנוטה למות שזקוק מאד למגע אנושי ישיר עם מי מבני משפחתו, ולפחות בעת שהוא נמצא בטיפול פליאטיבי בלבד, כאשר הבדידות והמצב הסופי מוסיפים סבל נפשי עצום. במקרים כאלה יש מקום לאפשר לבן משפחה אחד לשבת ליד החולה לפרקי זמן קצרים, ובלבד שהוא מודע לסכנת הידבקות, והוא ממוגן היטב, ולאחר הביקור ישהה בבידוד, ואם יש קרוב משפחה שכבר חלה והבריא, ובפרט אם נעשתה לו בדיקה סרולוגית והתברר שיש לו נוגדנים לנגיף – בוודאי עדיף שהוא יהיה המבקר.

יט. כאשר מגיעים לאשפוז בני אדם הזקוקים לטיפול מציל חיים, וניתן לטפל רק בחלק מהם, והסיכויים הרפואיים של כולם שווים – יש אומרים שיטפל במי שרוצה²⁴⁷; ויש אומרים שכאשר לא ידוע מי חשוב יותר ממי, או מי בסיכון גדול יותר ממי, הדרך העדיפה היא לחלק על פי גורל²⁴⁸.

כ. ישנה קדימות לצוות המטפל בחולי קורונה לקבל את הטיפול ההנשמתי אם יש לו סיכויים להינצל²⁴⁹.

²⁴¹ פסקי קורונה של הגר"צ שכטר, פורסם באתר <https://www.kolcorona.com/rav-schachter-official-> pesakim; מנחת אשר – בתקופת הקורונה, מהדורה תניינא סי' ו.

²⁴² שו"ת מנחת שלמה ח"ב סי' פב אות ב (תניינא סי' פו אות א); שו"ת אגרות משה שם; שו"ת ציץ אליעזר שם; הגר"מ הרש"ר שם.

²⁴³ הגר"מ היילפרין, עמק הלכה-אסיא, א, עמ' 67 ואילך, ושם ח"ב עמ' 183 ואילך, ובשו"ת מעשה חושב ח"ג סי' ד-ה. וכן שמעתי מפי הגר"ש"ז אויערבאך. בטעם הדבר יש מי שכתב שהוא משום שהחולה בחיי שעה כבר זכה במקום, ויקנה את הזמן שצריך להיות בטיפול נמרץ והשעבודים שיש על בית החולים והרופאים לרפאותו (שו"ת אגרות משה שם); ויש מי שכתב שהטעם הוא שאין דוחין נפש מפני נפש, ולכן אם כבר התחילו לטפל בחולה בחיי שעה אין לדחות אותו לטובת נפש אחרת, אפילו היא לחיי עולם (הגר"ש"ז אויערבאך שם). וכן כתב לי הגר"א וייס בתשובה כתי"י.

²⁴⁴ הגר"מ גולדברג, הלכה ורפואה, ב, תשמ"א, עמ' קצא ואילך; הנ"ל, עמק הלכה-אסיא, ח"א עמ' 64 ואילך, ושם ח"ב עמ' 183 ואילך; הגר"מ קליין, בשבילי הרפואה, ח, תשמ"ז, עמ' טז ואילך.

²⁴⁵ הגר"מ גולדברג, שם.

²⁴⁶ שו"ת מנחת שלמה ח"ב סי' פב אות ב (ומשום מה השמיטו קטע זה מתשובת הגר"ש"ז אויערבאך במהדורה תניינא סי' פו אות א).

²⁴⁷ חזו"א יו"ד סי' סט אות ב, ושם ב"מ ליקוטים סב א סי' כ; שבט מיהודה שער א פ"ח; הגר"מ הרש"ר, הלכה ורפואה, ד, תשמ"ה, עמ' פב ואילך.

²⁴⁸ שו"ת אגרות משה חו"מ ח"ב סי' עה אות ב; במראה הבזק ח"א סי' פ"ט הע' 2, בשם הגר"ש ישראל. ובעניין משמעות הטלת גורל במצבי ספק בדרך כלל ראה מה שכתבתי בספרי "הרפואה כהלכה" כרך ה עמ' 90-89 בהע' 18.

²⁴⁹ ראה שו"ת נס להתנוסס סי' סז (וראה גם מאמרו של ר"י זילברשטיין תחומין לז תשע"ז עמ' 85 ואילך); שיעורי תורה לרופאים ח"ג סי' קסא. והוא מגדר שרבים צריכים לו. וכן משמע מדברי רש"י הוריות יג א ד"ה להחיותו,

כא. בהלכה מצינו הבדלים בקביעת קדימויות להצלה בין חולים הבאים בבת אחת, לבין חולים הבאים בזה אחר זה. אכן במצב כמו מגפת הקורונה, גם אם כרגע יש מיטות ומכשירי הנשמה פנויים, ידוע בוודאות שיגיעו חולים קשים הזקוקים לטיפול הנשמתי ויש להם סיכויים לשרוד, ולפיכך כל כללי הקדימויות הנידונים במצב של חולים הבאים בבת אחת חלים גם במצב שיש עדיין מיטות טיפול נמרץ ומנשמים פנויים^{250, 251}. ובכל מקרה במצבי הקיצון של ריבוי חולים הזקוקים להנשמה ומחסור במיטות טיפול נמרץ ו/או במכשירי הנשמה – המצב יהא כזה שהרבה יבואו בבת אחת, ויהא צורך לקבוע קדימויות ביניהם.

שונות

- א. היה דָּבָר בעולם, ואמרה אשה שבעלה מת בדבר - יש אומרים שהיא נאמנת²⁵², ויש אומרים שאינה נאמנת²⁵³.
- ב. מנהג קדום היה להעמיד חופה של יתומים או עניים בבית העלמין כסגולה לעצירת מגיפות²⁵⁴.
- ג. מותר לתת זריקות חיסון לאנשים בריאים שהיו במגע עם חולה במחלה מדבקת²⁵⁵.

1. סיכום

כולנו תפילה לבורא עולם שיאמר לצרותינו די, ושתיעלם המגפה הרעה הזו מן העולם: אבינו מלכנו, מנע מגפה מנחלתנו.

מגפת הקורונה לימדה את האנושות כולה, ואת המדענים והרופאים בתוכה, פרק חשוב בצניעות ובענווה. חשבנו שהקדמה המדעית והרפואית תיתן בידי האנושות יכולת שליטה מלאה בעולם. אבל שוב הוכח שיש כל כך הרבה דברים בעולמנו שאין לנו יודעים עליהם, וצריכים לנו להתמודד

שמשוח מלחמה קודם לסגן, משום שהציבור צריך למשוך המלחמה יותר מהסגן, והובא בסי' חסידים (ויסטינצקי) סי' תתתתעה.

²⁵⁰ ראה שו"ת ציץ אליעזר ח"י"ז סי' עב אות כ, וכן שם סי' י. הגרש"ז אויערבאך הסכים לפסק זה, הובאו דבריו במאמרו של הגר"מ קליין, בשבילי הרפואה, ח, תשמ"ז, עמ' טז ואילך. וראה שו"ת מנחת שלמה ח"ב סי' פב אות ב; שו"ת תשובות והנהגות ח"א סי' תתנח. וכן כתב בפסקי קורונה של הגר"צ שכטר, פורסם באתר: <https://www.kolcorona.com/rav-schachter-official-pesakim>. אמנם בשו"ת שבט הלוי ח"י סי' קסז אות א פסק שכאשר באים זה אחר זה יטפלו במי שבא ראשון, אך אין כן דעת רוב הפוסקים. ואמנם בפועל, אף במצבי שגרה לא מקבלים כל חולה הזקוק להנשמה ליחידה לטיפול נמרץ על פי אותם שיקולים, וק"ו במצב של פנדמיה עולמית. ²⁵¹ והדבר דומה לכלל שקבע בשו"ת נובי"ת חיו"ד סי' רי, שהיתר ניתוח המת הוא דווקא שהחולה בפנינו (וראה שו"ת חת"ס חיו"ד סי' שלו; שו"ת מהר"ם שיק חיו"ד סי' שמו-שמוח; נחל אשכול על ספר האשכול ח"ב עמ' 117 ואילך; שו"ת מלמד להועיל חיו"ד סי' קח; שו"ת דודאי השדה סי' עו; שבט מיהודה בסוף הספר במהדורת תשט"ו; ר"י אריאלי, תורה שבעל פה, ו, תשכ"ד, עמ' מ ואילך, והני"ל, נועם, ו, תשכ"ג, עמ' פב ואילך; שו"ת שבה"ל ח"ח סי' רס אות א). אך כבר קבע החזו"א יו"ד סי' רח אות ז (אהלות סי' כב סקל"ב) שבימינו לאור אמצעי התקשורת המשוכללים כל העולם הוא בגדר לפנינו (וראה ר"י סולובייצק, הובאו דבריו במאמרו של צ. זינגר, טורי ישרון, גליון ה, תשרי תשכ"ז, עמ' 33; ר"י ליעבעס, נועם, יד, תשל"א, עמ' כח; ר"י אריאלי, נועם, ו, תשכ"ג, עמ' פב ואילך, והני"ל תורה שבעל פה, ו, תשכ"ד, עמ' מ ואילך; רח"ד רגנשברג, הלכה ורפואה, ב, תשמ"א, עמ' ט ואילך; תורת הרפואה, עמ' 209 ואילך).

²⁵² יבמות קיד ב, מחלוקת אם נאמנת אם לאו; רמב"ם גירושין יג ז. וראה בגיסראות השונות בשיטת הרמב"ם באוצה"פ סי' יז ס"ק תטז; המחבר, שו"ע אבהע"ז יז נה.

²⁵³ טור ורמ"א, אבהע"ז יז נה; שו"ת הר"ן סי' ג; ישי"ש יבמות פט"ו סי' ג. וראה באוצה"פ שם בשיטות האחרונים בנידון. וראה עוד שם כשהאשה אמרה 'קברתי', וכן פרטי דינים בעד אחד המעיד שמת בעלה בדבר, עיי"ש.

²⁵⁴ ראה שו"ת מהרש"ם ח"א סי' מ; משמרת שלום חלק דינים הלכות שמחות אות ח סקל"ט; שולחן תעזר ח"ב סי' ז. וראה בסי' שערי ירושלים שער ז ובסי' כתר סי' טוב ח"ב עמ' תרפד, בעניין המגפה בירושלים בשנת תרכ"ו שמתו בה רבים ובתוכם גדולים מפורסמים ועשו חופת יתום ויתומה בבית הקברות. וראה עוד בריש סי' אהל יהושע באריכות. וראה בסי' השואה במקורות רבניים עמ' 358 ואילך על מנהג זה בגטאות שונים בעת השואה. יש שקראו לחתונות אלו "חתונות שחורות", או "חתונות יתומים". וראה בסי' Zimmels HJ: Magicians, Theologians and Doctors. E Goldston & Son, 1952, pg. 233 n.141.

²⁵⁵ שו"ת תשובה מאהבה ח"א סי' קלה.

עמהם בדרכים חדשות ויצירתיות. נגיף זעיר וחדש מצליח לדאבון הלב לגרום למוות ולתחלואה בממדים עצומים, והאנושות עומדת משתאה מול מגפה חדשה זו²⁵⁶.

מגפה זו, כמו קודמותיה בהיסטוריה האנושית, לימדה אותנו לקיים את המצוות של ונשמרתם מאד לנפשותיכם, לא תעמוד על דם רעך, חמירא סכנתא מאיסורא – שכולם באים להורות על קדימויות בקיום מצוות הבורא יתברך.

ואף כי אין כמו תפילה ותחינה לבורא עולם להעביר את רוע הגזרה, אבל צריכים אנו לעשות את ההשתדלויות בדרך הטבע, מה שמחייב את כולנו בכל אתר ואתר לקיים את כל ההנחיות וההוראות של הרופאים ושל רשויות הבריאות והמדינה ככתבם וכלשונם, מגדרי פיקוח נפש, ומגדרי רודף.

ליהודי המאמין לימדה מגפת הקורונה את גודלו של בורא עולם שבאמצעות נגיף קטנטן מלמד הוא אותנו את נוכחותו ואת כוחו. דוד המלך אמר: **מָה גִּדְלוּ מַעֲשֵׂיךָ ה' מֵאֵד עֲמָקוֹ מִחֶשְׁבֵי תְּיָדָךְ (תהלים צב ו),** וכן: **מָה רַבּוּ מַעֲשֵׂיךָ ה' פְּלִמָּה בְּחֶכְמָה עֲשִׂיתָ מְלֶאכָה הָאֲרֶץ קִנְיָנָךְ (תהלים קד כד),** ובפרפרזה יכולים אנו לומר: **מָה קִטְנוּ מַעֲשֵׂיךָ ה' ...²⁵⁷**

אכן, האירועים יוצאי הדופן שהתרחשו בגין מגפת הקורונה מחייבים חשבון נפש עמוק דווקא אצל ציבור שומרי המצוות החרדים לדבר ה', ואצל המנהיגים הרחוקים. כדבר שבעובדה המגפה פגעה באחוזים גבוהים הן בתחלואה והן בתמותה דווקא בריכוזים החרדיים בישראל ובעולם. יתר על כן, נדמה שזו הפעם הראשונה בהיסטוריה של עם ישראל שבתקופת שיא המגפה נסגרו כל בתי הכנסיות ובתי המדרשות, ונסגרו כל תלמודי התורה והישיבות בכל רחבי העולם. דבר כזה אין לו אח ורע מאז ומעולם, שהרי גם בתקופות הקשות ביותר לעם ישראל – אם היו גזרות או מגפות במקום אחד היו ריכוזים יהודיים במקומות אחרים שהמשיכו להתפלל בבית כנסיות ובבתי מדרשות, וקול התורה לא נדם מהיכלי הישיבות ותלמודי התורה.

לפיכך מוטלת חובה קדושה על כל מי ששייך לעולם התורה והמצוות לפשפש במעשיו – הן כפרט והן כקהילה וכציבור. וכבר אמר שלמה המלך: **"אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא"²⁵⁸**, ודוק: אדם – כל אדם, מגדול שבגדולים ועד קטון שבקטנים, וכל אחד לפי דרגתו ומדרגתו.

מבין הרעות החולות הבולטות לעין כל הן המחלוקות הקשות בתוככי הציבורים שומרי התורה לכל הגוונים, יחד עם שנאה יוקדת בין חלקי הציבור. מי יתן ומעז יצא מתוק, והמגפה הקשה תביא לחשבון נפש ולתשובה הן של היחידים, והן של הציבורים.

ועל כל אלה נאמר: ותשובה, ותפילה, וצדקה – מעבירין את רוע הגזרה.

²⁵⁶ וכבר היו דברים מעולם כמבואר בניטין נו ב שיתוש קטן גרם לתחלואה קשה ולמוות אצל טיטוס הכובש הגדול. וראה במדבר רבה (וילנא) פרשת קרח יח כב: שכן דרכו של הקדוש ברוך הוא לעשות שליחותו ע"י דברים קלים לכל המתגאין עליו, שלח להם בריה קלה להפרע מהם להודיעך שאין גבורתן ממש, ולע"ל = ולעתיד לבוא = עתיד הקדוש ברוך הוא ליפרע מן האומות ע"י דברים קלים שנאמר (ישעיה ז) והיה ביום ההוא ישרוק ה' לזבוב אשר בקצה יאורי מצרים ולדבורה אשר בארץ אשור.

²⁵⁷ ראה אורות התורה ג ח; עין איה שבת פ"ה אות יב.

²⁵⁸ קהלת ז כ.